

SAMFUNNSSPEILET

TIDSSKRIFT OM LEVEKÅR OG LIVSTIL

Sommerferien – drømmer og virkelighet

**Barnefiendtlig samfunn
– et kulturelt fenomen?**

Helseforholdene blant eldre

**Utbredte ønsker og delte meninger
om arbeidstidsreduksjoner**

Nr. 1/87 – 1. årgang

Utgis av Statistisk Sentralbyrå

Redaksjon:
Gustav Haraldsen
Bjørge Moen
Berit Otnes
Knut Western

Redaksjonsråd:
Sverre Hove
Gunvor Iversen
Olav Ljones
Johan-Kristian Tønder

Abonnementpris:
75 kroner for 3 nummer pr. år

Løssalgpris:
30 kroner

Abonnement bestilles hos:
Statistisk Sentralbyrå
Opplysningskontoret
Postboks 8131 Dep.
0033 OSLO 1
Telefon: (02) 41 38 20

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk Sentralbyrås oppfatning.
Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, bruk kildehenvisningen: «SSBs Samfunnsspeilet».

Innhold

	Side
Sommerferien – drømmer og virkelighet. Konsulent Hege Kitterød.....	04
Barnefiendtlig samfunn – et kulturelt fenomen? Førstekonsulent Jan Erik Kristiansen	09
Barnehagedekningen i lys av kvinners yrkesaktivitet. Førstekonsulent Berit Otnes og konsulent Marit Wårum.....	14
Barns rolle som lokale kontaktskapere. Førstekonsulent Arvid Hansen	16
Kvinner i det lokalpolitiske landskap: Etter kommunevalget velges de offentlige utvalg. Konsulent Svein H. Trosdahl.....	20
Helseforholdene blant eldre. Planlegger Otto Carlson.....	22
Hvem former nærmiljøet for hvem? Konsulent Marit Wårum	26
Kriminalitet og straff i ulike livsfaser. Førstekonsulent Berit Otnes.....	30
Utbredte ønsker og delte meninger om arbeidstidsreduksjoner. Førstekonsulent Anne Lise Ellingsæter.....	33

Resultatene av SSBs statistikkproduksjon og analysevirksomhet presenteres i publikasjoner i seriene **NORGES OFFISIELLE STATISTIKK, SOSIALE OG ØKONOMISKE STUDIER** og **RAPPORTER**. Noen hovedresultater blir publisert i ukes- og månedspublikasjonene *Statistisk ukehefte*, *Statistisk månedshefte*, *Nye distriktstall*, *Økonomiske analyser*, *Månedstatistikk over utenrikshandelen* og *Bank- og kredittstatistikk*. Et utvalg av den nyeste statistikken er tilgjengelig på *SSB-data* i *Tele-data*

ØKONOMISKE ANALYSER

Veksttakten i amerikansk økonomi lå på 2,6 prosent i 2. kvartal i år, men hva var den i Norge? **Økonomiske analyser** fra Statistisk Sentralbyrå bringer kvartalsvise nasjonalregnskapstall og oversikter over utviklingen i norsk økonomi. Publikasjonen inneholder dessuten

- konjunkturoversikter for OECD-land
- artikler om utsiktene for verdensøkonomien
- artikler om arbeidsmarked, befolkning, skatter, energi, forurensninger m.v.
- tabell- og diagramvedlegg med ajourførte konjunkturindikatorer for Norge og utvalgte OECD-land

Økonomiske analyser utkommer med 10 nummer i året. Et årsabonnement koster kr 120,-.

OSLO – KONGSVINGER

Opplysningskontoret
Postboks 8131 Dep., 0033 Oslo 1
Tlf. (02) 41 38 20

Dette er første nummer av Samfunnsspeilet, Statistisk Sentralbyrås nye tidsskrift. Samfunnsspeilet kommer ut med dette ene nummeret i 1987. Senere vil årgangen bestå av tre nummer. Neste nummer kommer i januar 1988.

Samfunnsspeilet vil inneholde stoff som angår folks levekår og livsstil i vid forstand. Temaene vil spenne fra artikler om fordelingen av velferdsgoder til artikler om ferie- og fritidsvaner. Videre vil vi presentere stoff om befolkningsutvikling, endringer i yrkesaktivitet og andre samfunnsmessige trekk som påvirker folks levekår og livsstil.

Dette nummeret av Samfunnsspeilet inneholder ni artikler som alle er skrevet av ansatte i Statistisk Sentralbyrå. I framtiden håper vi imidlertid at Samfunnsspeilet vil være et forum for alle som driver med forskning om levekår og livsstil.

Artiklene handler enten om dagsaktuelle tema, er hentet fra nye undersøkelser eller tar opp omdiskuterte samfunnsspørsmål.

Sommeren er over. Derfor synes vi det passer fint å presentere de siste tall om nordmenns ferie- og reisevaner. Høsten har vært preget av kommune- og fylkestingsvalget. Her retter vi ikke søkelyset mot det partipolitiske utfallet av valget, men på kjønnsfordelingen i styrer og råd. Hvor langt er vi kommet i likestillingen på dette området?

Helse- og omsorgstjenester er en sentral oppgave for samfunnsplanleggingen. Nye data fra Helseundersøkelsen 1985 blir presentert i en artikkel om eldre menneskers sykелighet. Der blir det blant annet påvist at det ikke først og fremst er sykелigheten, men de praktiske følgene av sykdom som øker med alderen.

Det er også nylig blitt utført et utredningsarbeid om folks arbeidstidsønsker. Selv om folks ønsker går klart i retning av lavere pensjonsalder, finnes det også grupper som vil foretrekke lengre svangerskapspermisjon og kortere daglig arbeidstid.

Kriminalitet er et fenomen de fleste av oss vet lite om. «Hvem er de kriminelle?» spør derfor en av artikkelforfatterne. Hun svarer med å vise at de kriminelle på mange måter skiller seg fra den vanlige samfunnsborger, men kanskje ikke når det gjelder oppfatninger om hva som er verdt å streve mot i samfunnet.

Barn og nærmiljø er stikkord i flere av artiklene. Vi presenterer blant annet figurer som viser utviklingen i barnehagedekningen i lys av den økte yrkesaktiviteten blant kvinner. Det fødes færre barn i Norge nå enn for et par tiår tilbake. En av artikkelforfatterne hevder at det er kulturell endring mer enn materielle faktorer som har ført til den lave fruktbarheten. Barns rolle som kontaktskapere mellom voksne har vært lite påaktet. En av artiklene tar opp dette emnet. Videre får vi vite at selv om det først og fremst er de yngste og eldste som bruker nærmiljøene, er det andre, og mer ressurssterke grupper, som utformer dem.

Sommerferien – drømmer og virkelighet

Av Hege Kitterød

Sommermånedene assosieres med arbeidsfri og avkobling, sol og bading, og gjerne med reiser til eksotiske strøk. Noen må holde maskineriet igang, også om sommeren. Flere reiser innenlands enn utenlands. Mange bruker ferien til å besøke slekt og kjente. Noen tilbringer ferien hjemme fordi de trives best der. En del har ikke andre alternativ. I denne artikkelen konfronteres den enkle sommerdrømmen med ferske tall om nordmenns mangfoldige ferievener¹.

På reisefot i 34 500 000 sommerdager

Vi nordmenn er svært reiselystne. Etter Sverige er Norge et av de europeiske land hvor det er aller vanligst å reise på ferie. Våre naboer i Danmark og Finland utviser langt mindre aktivitet på reisefronten.

Sommermånedene er vår klart viktigste ferieseong. Om lag 2/3 av all feriereising foregår i løpet av sommermånedene. Nesten 70 prosent av befolkningen (16-79 år) reiser på sommerferie². I gjennomsnitt er hver norsk turist på ferietur i 16 dager, altså drøyt to uker. Summerer vi reisene og reisedagene foretar vi nordmenn nesten 3 millioner feriereiser i løpet av sommeren og er på reisefot i hele 34,5 millioner dager.

Gjennomsnittsturister eller turistvarianter

Tall for gjennomsnittsturisten er beregnet på grunnlag av et sterkt varierende reisemønster. Derfor er det riktigere å si at feriefolket består av særpregede ferieutøvere enn av standardturister. 1 av 10 reisende nordmenn foretar ferieturer sommerstid som varer så kort som under en uke. En tilsvarende andel reiser i minst 4 uker. Det vanligste er å feriere utenfor hjemmet fra 2-3 uker. Også turer av 7-13-dagers varighet er ganske utbredt.

Feriereiser er heller ikke like vanlig i alle grupper av befolkningen. Turisme kan langt på vei sies å være en del av by-boernes livsstil. Økt reisevirksomhet går hånd i hånd med urbanisering. Hele 83 prosent av innbyggerne i Norges mest tettbygde områder reiser på sommerferie, mens dette gjelder under halvparten av bosatte i spredtbygde strøk. Årsakene kan være flere, men boliger og boområder i byene innbyr sjelden til sommeropp- hold, og det oppjagede bylivet skaper sannsynligvis ekstra behov for avkobling.

Portrett av sommerens hjemmesittere

Vel 1 million voksne nordmenn (16-79 år) reiser ikke på sommerferie. Ca. 3/4 av disse reiser heller ikke bort ellers i året.

De som holder seg hjemme om sommeren, utgjør ingen enhetlig gruppe. Likevel er andelen som *ikke* reiser på sommerferie spesielt høy i visse deler av befolkningen. Det er derfor mulig å peke på noen særtrekk ved dem vi kan kalle «sommerens hjemmesittere».

Blant jordbrukerne og fiskerne er det faktisk mer vanlig å holde seg hjemme sommerstid enn å reise på ferie. Hele 59 prosent reiser ikke på sommerferie. Bare 17 prosent av disse hjemmeværende foretar feriereiser til andre årstider. Tidlig på 70-tallet vedtok Stortinget at jordbrukerne skulle likestilles med industriansatte. Ved siden av den inntektsmessige likestillingen, omfattet vedtaket også sosiale rettigheter, som ferie- og fritidsordninger. Avløserordningen finansieres over statsbudsjettet, og etter en prøveperiode på begynnelsen av

¹Tallene er hentet fra Statistisk Sentralbyrås ferieundersøkelse i 1986. 1. mai til 30. september regnes som sommer i denne undersøkelsen.

²Som ferietur regnes her turer med minst 4 overnattinger utenfor helårsboligen.

70-tallet, har norske jordbrukere nå rett til 3 ukers ferie.

Sommerferiereiser blant selvstendige i primærnæringene har da også blitt mer vanlig etter hvert. Mens bare 15 prosent reiste på ferietur sommeren 1970, gjaldt dette 34 prosent 12 år senere. Men fremdeles ser det altså ut til at mange har vondt for å forlate gårdsbruket i sommermånedene. Vansker med å komme fra arbeidet er den vanligste begrunnelsen folk oppgir for å holde seg hjemme.

Reiseaktiviteten om sommeren har dessuten med alder, inntekt og familiesituasjon å gjøre. Ser vi bort fra dem som arbeider i primærnæringene, kan den typiske «hjemmesitteren» beskrives på følgende måte:

Han eller hun er mellom 67 og 79 år, bor i et spredtbygd område og har under 80 000 kroner i husholdningsinntekt. Vedkommende kan enten være gift eller enslig, men har ikke barn under 20 år som bor hjemme. De som ikke drar på sommerferie i disse gruppene, reiser også svært sjelden på ferie til andre årstider.

Eldre reiser altså sjelden på sommerferie. Men eldre som reiser, reiser til gjengjeld svært mye. I gjennomsnitt er hver reisende pensjonist faktisk på ferietur i nesten tre uker. Pensjonistene skiller seg dermed ut som en gruppe med store innbyrdes forskjeller i reisemønsteret. Mens over halvparten holder seg hjemme sommerstid, ferierer de øvrige i stor målestokk.

Hvor går ferieferden?

«Norge er ditt nærmeste ferieland» kan vi lese i reiselivsnæringens brosjyrer. Mange nordmenn er fremdeles trofaste mot hjemlandet i sommersesongen. Hele 2/3 av all feriereising sommerstid foregår i Norge. Imidlertid blir det stadig mer vanlig å feriere utenlands. 88 prosent av feriefolket la sin lengste sommertur til Norge i 1970. I 1986 var denne andelen sunket til 58 prosent.

Østlandet er det mest populære feriemålet i Norge. Dette forklares dels med at østlendingene selv i høy grad foretrekker å feriere i egen landsdel. Hver tredje østlending la i 1986 sommerens hovedtur til bostedslandsdelen. Minst trofaste mot egen landsdel er trønderne. Bare hver femte feriereisende trønder la hovedturen i Trøndelag sommeren 1986.

I alt legger 42 prosent av de norske turistene sommerens lengste ferietur utenfor Norges grenser. For 17 år siden gjaldt dette bare 1 av 10. Øknin-

gen i utenlandstrafikken må trolig sees i sammenheng med charterreisenes popularitet. 1/3 av all utenlandsferie i sommersesongen foretas av nordmenn på pakketur.

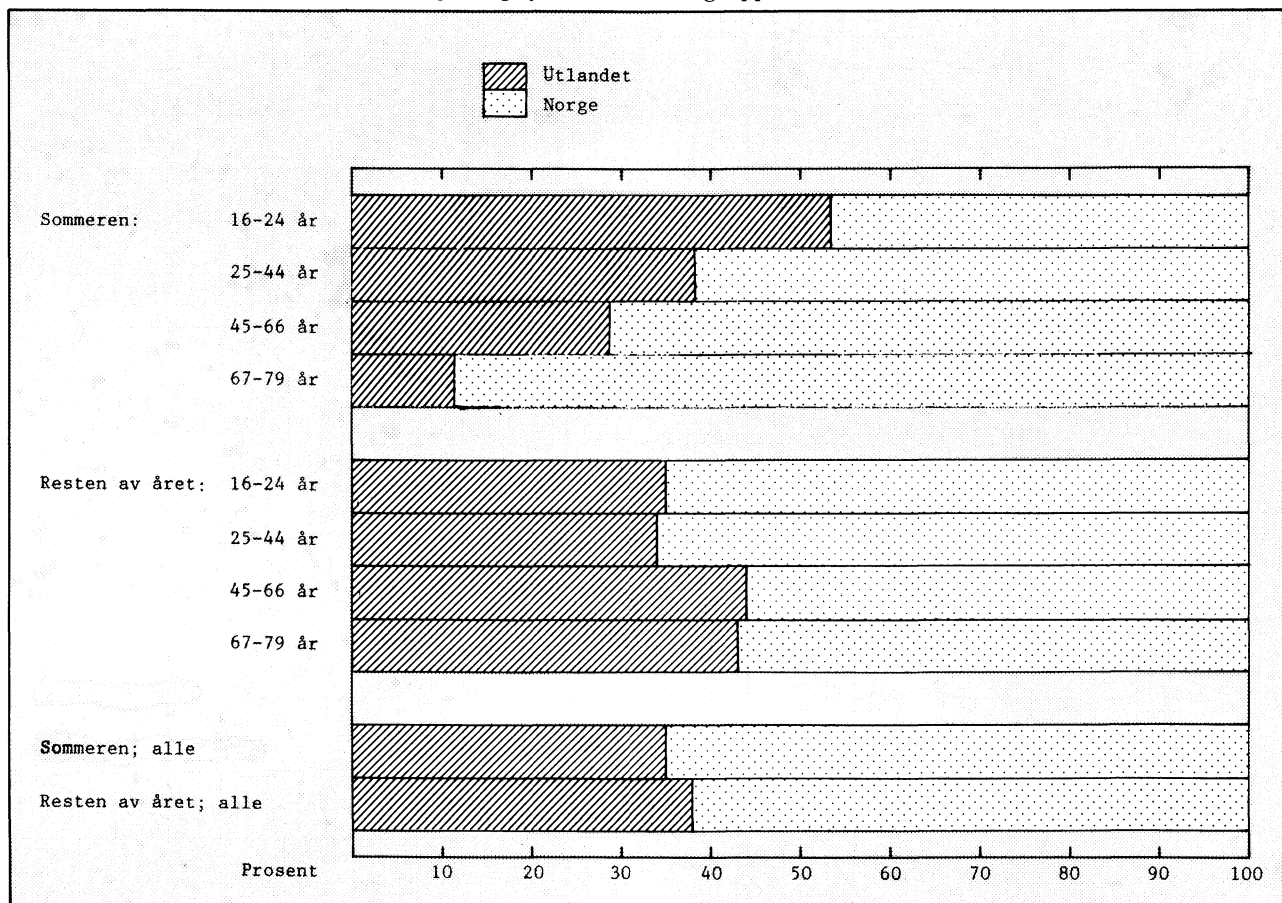
Andre skandinaviske land er attraktive reisemål. 10 prosent av alle reisende nordmenn la hovedturen til Sverige i fjor sommer, mens 7 prosent valgte Danmark. Likeledes er sydeuropeiske land populære. 5 prosent av de reisende la fjorårets hovedsommertur til Spania eller Kanariøyene, og 4 prosent reiste til Hellas. Bare 2 prosent satte kursen ut av Europa.

Utenlandsferie sommerstid er imidlertid ikke like utbredt blant alle. De mest markerte forskjellene finner vi mellom ulike aldersgrupper. Ungdom er de ivrigste utenlandsfarerne. 16-24-åringene tilbringer over halvparten av sommerens ferietur dager utenfor hjemlandet. Det er særlig landene rundt Middelhavet, Spania, Hellas og Italia, som tiltrekker de unge. Eldre mennesker tilbringer på den annen side bare vel en tiendedel av sommerferieturdagene utenlands. Riktignok blir denne forskjellen mellom unge og eldre noe mindre dersom vi ser på feriemønsteret over hele året. De eldste foretar nemlig en del utenlandsreiser utenom sommersesongen. Men selv når alle årets feriereiser tas i betraktning, står det fast at de yngste turistene er mindre trofaste mot hjemlandet enn de eldste.

Disse aldersmessige variasjonene kan muligens tas som et varsel om at utenlandsreisene vil øke ytterligere i åra framover. Ungdom er gjerne de første til å fange opp nye trender og prøve ut nye tilbud og muligheter. Kanskje vil dagens unge beholde sin interesse for utenlandsreiser også når de selv forlater ungdomsfasen. På den annen side må nok en del av de unges reisevirksomhet utenfor hjemlandet sees i sammenheng med ungdoms spesielle livssituasjon. Det er lettere å realisere en utenlandstur når man er barnløs, uetablert og uavhengig på andre måter. Lange ferier, billige interrailbilletter og at ungdom gjerne foretrekker billige transport- og overnattingsalternativ, har sikkert også sitt å si i denne sammenheng.

Ser vi på landsdelsvariasjoner, finner vi at bosatte i Agder/Rogaland er de som oftest reiser utenlands sommerstid. Generelt er det imidlertid små forskjeller mellom landsdelene. Når folk i Nord-Norge skal utenlands, velger de gjerne andre nordiske land som reisemål. Bosatte i landet for øvrig setter oftere kursen utenfor Norden. Det kan altså se ut som om bostedet har lite å si for om en reiser utenlands, men bestemmer hvor langt man kan reise. Reiser utenfor Norden er både dyrere og lengre for folk nordfra enn for resten av landets innbyggere.

Figur 1. Andel feriedager i utlandet og Norge for ulike aldersgrupper. Prosent

Turistklasse for alle, eller «business class» for noen

Tidligere var feriereiser et gode forbeholdt samfunnets mest privilegerte. I dag reiser de brede lag av befolkningen på sommerferie. Denne utviklingen fra eksklusiv reisevirksomhet til masseturisme må sees i sammenheng med den generelle velstandsøkning, bedre transportmuligheter, utvidede ferieordninger, urbanisering, utbygging av

reiselivsnæringen og markedsføringen innen reiselivet. Men fortsatt finner vi store variasjoner i reisemengde og reise mønster i den norske befolkningen.

Blant de yrkesaktive er det høyere funksjonærer som oftest reiser bort i sommermånedene (83 prosent). De er også forholdsvis lenge borte, i gjennomsnitt 22 dager. Til sammenligning reiser bare 65 prosent av de ufaglærte arbeiderne på sommer-

Tabell 1. Ferieaktivitet i sommersesongen for ulike sosioøkonomiske grupper

	Andel på ferietur. Prosent	Antall dager på sommerferietur	
		Pr. person	Pr. reisende
Arbeidere			
Ufaglærte	65	8,4	13,0
Faglærte	71	9,5	13,4
Funksjonærer			
Lavere nivå	78	11,3	14,5
Mellomnivå	81	13,3	16,4
Høyere nivå	83	17,9	21,5
Jordbrukere og bønder	41	3,8	9,2
Andre selvstendige	65	8,8	13,7
Skoleelever/studenter	74	13,2	17,8
Pensjonister	49	9,8	20,0
Hjemmearbeidende	61	10,4	16,9
Andre ikke yrkesaktive	53	9,9	18,6

Tabell 2. Andel av ulike overnattingstyper på ferieturer sommeren 1986 blant personer i ulike inntektsgrupper. (25-66 år). Prosent

	Samlet antall-overnattinger	Kommersiell (betalt) overnatting		Privat (ikke-betalt) overnatting			Andel på ferietur	Gjennomsnittlig antall feriedager pr. reisende	
		Camping	Annet	Egen hytte	Slekt, venner	Annet		I alt	I utlandet
Under 80 000 kr	1 068	3	22	10	58	6	50	18,0	5,2
80 000 - 159 000 kr	4 902	19	23	14	36	8	67	14,7	4,7
160 000 - 299 000 kr	9 763	13	27	20	27	13	77	15,8	5,1
300 000 kr + ...	3 781	7	34	25	22	11	82	18,1	7,2

ferie. Når disse reiser, er de i gjennomsnitt borte bare i 13 dager.

Blant folk som ikke er yrkesaktive, framstår skoleelever og studenter som de mest reiseglade. 74 prosent av disse reiser på sommerferie. I gjennomsnitt er de borte i nesten 18 dager.

Tabell 2 gir en oversikt over sommerferiemønsteret i 4 inntektsgrupper. Vi ser at utbredelsen av feriereiser sommerstid varierer sterkt med husholdningsinntekten. I den laveste inntektsgruppen reiser bare halvparten på sommerferie, i den høyeste hele 82 prosent. Når personer med lav husholdningsinntekt først reiser på ferie, er de imidlertid like lenge borte som de mest velstående.

«På hytten» eller «i campinghytta»

Det koster å reise på ferie. Men noen ferieformer er billigere enn andre. Mens hotellopphold eller kjøp og vedlikehold av hytte er svært ressurskrevende, utgjør slektsbesøk og campingturer langt rimeligere ferieformer. Derfor skal vi se på ulike ferieformer i ulike inntektsgrupper¹

Nå kunne vi kanskje vente at økonomien preger feriemønsteret på den måten at folk med knapp økonomi i større grad benytter private (ikke-betalte) overnatningsmåter enn dem som sitter bedre i det. Men dette er bare i liten grad tilfelle. Kun personer i aller laveste inntektsgruppe skiller seg ut ved å tilbringe en svært liten andel (25 prosent) av alle overnattinger i kommersielle (betalte) overnatningsformer. Betalte overnattinger utgjør om lag 40 prosent av alle ferieovernattinger sommerstid i de øvrige inntektsgrupper.

Forskjellen mellom inntektsgruppene går altså ikke først og fremst på om og i hvilken grad man gjør bruk av kommersielle overnattinger. Det som varierer, er typen av kommersielle og private overnattinger. I mellomsjiktet utgjør campingferie en stor andel av de betalte overnattingene. De mest velstående derimot, reiser lite på camping, men benytter andre typer kommersielle overnattingstilbud som hoteller, pensjonater o.l.

Av private overnatningsformer finner vi to hovedtyper: innkvartering hos slekt eller venner og opphold i egen hytte. Utbredelsen av begge disse overnatningsmåtene varierer sterkt med inntekten. Slekts- og venneferie er svært vanlig i lavinntektsgruppene. Folk med mindre enn 80 000 kroner i husholdningsinntekt tilbrakte 58 prosent av alle sommerens ferieturnetter hos slekt eller venner i fjor sommer. Tilsvarende andel i høyeste inntektsgruppe var bare 22 prosent. Ferie i egen hytte er derimot et typisk høyinntektsfenomen. Laveste inntektsgruppe tilbrakte i fjor sommer bare 1 av 10 netter i egen hytte, mens de mest velstående tilbrakte hele 1/4 av alle reisenetter på denne måten. Tilgangen til egen hytte er da også ujevnt fordelt. Bare 16 prosent i laveste inntektsgruppe har eget fritidshus. Hele 41 prosent av de best bemidlede eier et slikt gode.

Hovedinntrykket er derfor at det finnes både kommersielle og private overnattingstilbud for alle, men at økonomien bestemmer om man velger de billige eller de kostbare variantene. Dog finnes det ett unntak: Folk i laveste inntektsgruppe drar sjelden på campingferie, men er ivrige charterturister om sommeren. Dette er vanligvis et dyrere feriealternativ.

Utenlandsreiser er likevel mest utbredt i høyinntektsgruppen. Mens folk i laveste inntektsgruppe bare legger 29 prosent av sommerturdagene utenlands, tilbringer de mest velstående hele 40 prosent av sommerens reisedager utenfor Norge. De sistnevnte foretar ofte utenlandsreiser på egen hånd med relativt dyre overnattinger. Romslig

¹Tallene gjelder bare personer i yrkesaktiv alder 25-66 år.

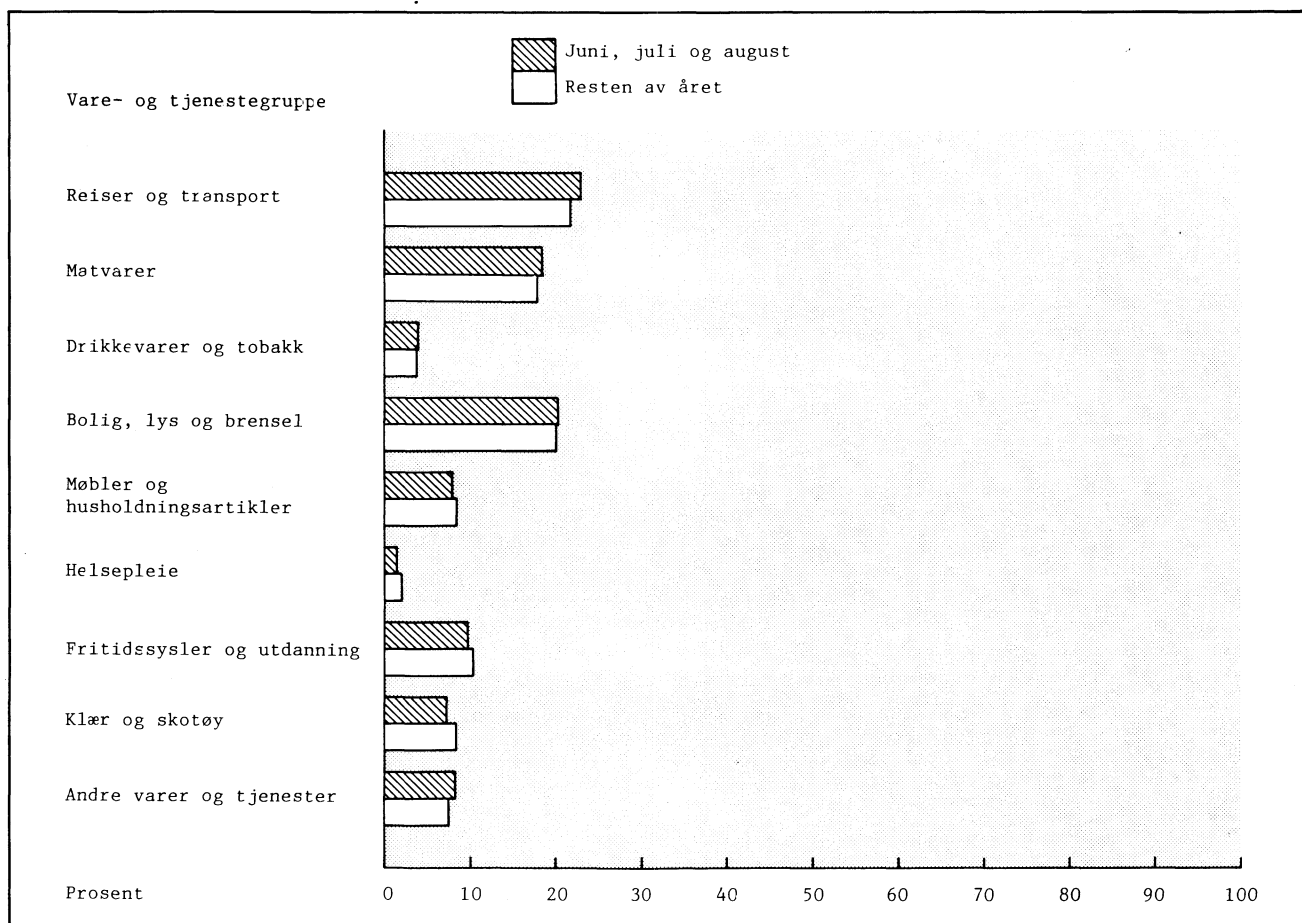
økonomi gjør dem trolig mindre avhengig av turoperatørens rabattordninger og billigreiser, og tillater dessuten mer komfortable overnattingsformer enn hva campinglivet kan tilby. Folk i høyinntektsgruppen utviser også alt i alt et mer variert feriemønster enn mindre bemidlede. Folk i laveste inntektsgruppe konsentrerer sommerferievirksomheten sin om to ferieformer: enten besøker de slekt og venner, eller så reiser de på pakketur.

Sommerbudsjettet

Vi har ikke tall som direkte forteller hvor mye penger nordmenn bruker på sommerferie, men kan sammenligne sommerforbruket med hva vi bruker på forskjellige varer og tjenester i resten av året. Noen hovedtall fra en slik sammenligning er gjengitt i figur 2².

Det mest iøynefallende i denne tabellen er hvor likt forbruksmønsteret om sommeren er sammenlignet med resten av året. Riktignok bruker vi litt mer penger til reiser og mat og litt mindre til klær og sko, helsepleie, fritid og utdanning, møbler og husholdningsartikler; men forskjellene er små. Når vi ser på forbruket innenfor de forskjellige varegruppene, finner vi dessuten også en del andre forskyvninger i forbruket. For eksempel bruker vi tre ganger så mange penger på is krem i juli som i resten av året (61 og 18 kroner). Månedsbudsjettene summeres imidlertid til omtrent identiske beløp. Hovedinntrykket er derfor at det langt på vei er en myte at vi bruker mer penger om sommeren enn ellers i året.

Figur 2. Utgift pr. husholdning pr. måned, etter vare- og tjenestegruppe, 1983-1985. Prosent

Forbruksutgifter i alt:	Juni, juli og august	kr 11 045,-
	Resten av året	kr 10 897,-

²Stein Opdahl har laget tabellen på grunnlag av tall fra Statistisk Sentralbyrås forbruksundersøkelse i 1985.

Barnefiendtlig samfunn – et kulturelt fenomen?

Av Jan Erik Kristiansen

De lave fødselstallene er en kilde til bekymring i de fleste industriland, også i Norge. Forklaringen på den synkende fruktbarheten knyttes gjerne til begrepet om «barnefiendtlig samfunn» Dette henspeiler dels på småbarnsforeldres dårlige økonomi, dels på konkrete samfunnsmessige hindringer, som f.eks. manglende barnetilsyn. Forfatteren av denne artikkelen argumenterer for at kulturelle endringsprosesser er vel så viktige som de økonomiske. Dersom han har rett, kan vi neppe bevilge til oss flere barn. Enkelte tiltak – som økt barnehageutbygging – kan til og med virke mot sin hensikt, og føre til en ytterligere nedgang i fødselstallet.

Urealiserte ønsker om barn?

Et fellestrekk i debatten om de siste års synkende fødselstall er en forestilling om «frustrert fertilitet». Den går ut på at dagens kvinner og menn «egentlig» ønsker flere barn enn det de faktisk får. En tenker seg altså at det er et gap mellom ønsker og realiseringsmuligheter.

Selv om formuleringene i offentlige utredninger er forsiktige, finnes denne antakelsen om et «fruktbarhetspotensiale» for eksempel i Befolkningsutvalgets utredning; NOU 1984:26. Andre eksempler finnes hos Dyrvik (1981), Wetlesen (1985) og Skirbekk (1986) (se litteraturlisten).

Når ønskene om barn ikke realiseres, antas dette å skyldes ulike samfunnsmessige rammebetingelser, kostnader eller hindringer som gjør at en kan snakke om et barnefiendtlig samfunn. De fleste viser til relativt konkrete samfunnsmessige barrierer som gjør det vanskelig å få mange barn i dagens samfunn og som, hvis de ble fjernet, antas å ville føre til høyere fruktbarhet. Eksempler er: manglende tilsynsmuligheter for barn, utrygge leke- og trafikkmiljøer og dårlig økonomi blant småbarnsforeldre. Andre legger vekt på vanskelighetene med å kombinere yrkesaktivitet og barneomsorg, mens atter andre fokuserer på oppløsningen av familien, konkretisert ved ugift samliv og skilsmisse.

Befolkningspolitikk blir dermed hovedsakelig et spørsmål om å «legge forholdene til rette» slik at folk ser seg i stand til å få så mange barn som de

egentlig ønsker. Befolkningsutvalget sier det slik: (NOU 1984:26) «Dette kan tyde på at det er mulig å påvirke fruktbarhetsutviklingen, dersom de rette tiltak blir satt inn» (s. 206).

I det følgende skal vi presentere noen tall som belyser hvor realistisk en slik tankegang er og deretter kort antyde en måte å forklare hvorfor fødselstallet går ned som delvis supplerer og delvis konkurrerer med forklaringer som springer ut av forestillingen om det barnefiendtlige samfunn. Dataene som brukes er hentet fra en intervjuundersøkelse med 954 kvinner 18-44 år, utført i tilknytning til Statistisk Sentralbyrås arbeidskraftundersøkelser i 1984 (se Kristiansen 1986 for en nærmere beskrivelse av undersøkelsen).

Frustrert fertilitet?

For det første, opplever kvinner at de ikke får realisert sine ønsker om barn? For å få et mål på hvor mange barn kvinnene ønsker, stilte vi spørsmålet: «Hvis De fritt kunne velge å få akkurat det antall barn De selv ønsker, hvor mange barn ville De da ha?» 99 prosent av dem som ble spurt hadde en oppfatning om dette og spørsmålet synes å gi et rimelig godt mål på kvinnenes ønsker. I gjennomsnitt oppgav kvinnene at de ønsket 2,56 barn.

Vanskeligere er det å finne noe godt mål på hvor mange barn disse kvinnene faktisk vil få. Vi har valgt å bruke *forventet barnetall* som en indikator på faktisk fruktbarhet. (Forventet barnetall = fak-

Tabell 1. Barnehagesituasjonen for kvinner med barn, ønsket og forventet barnetall

	Andel	Ønsket barnetall	Forventet barnetall
A: Har ønsket plass, men aldri fått :	14 %	2,58	2,35
B: Har hatt vanskeligheter, men fått plass:	12	2,56	2,26
C: Aldri hatt vanskeligheter:	36	2,65	2,31
D: Aldri ønsket plass:	38	2,63	2,57
I alt:	100		

tisk barnetall + eventuelle barn som kvinnen regner med å få.) Når vi sammenlignet ønsker og forventninger blant kvinner i alderen 25-44 år fant vi:

- 5 prosent forventet flere barn enn de ønsket,
- 71 prosent oppgav samsvar mellom ønsket og forventet barnetall og;
- 24 prosent oppgav et ønsket barnetall som var høyere enn det de regnet med å få.

Undersøkelsen synes dermed i *hovedsak* å bekrefte følgende hypotese: «Det antall barn folk får, kan kanskje i dagens situasjon være tilnærmet lik det antall barn de ønsker å få» (Sogner o.a. 1984:3-4). Men et betydelig mindretall – ca. hver fjerde kvinne – synes samtidig å ha urealiserte ønsker om flere barn enn de får.

Barnefiendtlig samfunn?

Hva er så grunnen til at en del kvinner ikke realiserer sine ønsker om barn? Både blant forskere, politikere og i massemedia er det en utbredt oppfatning at svaret er: «Fordi vi lever i et barnefiendtlig samfunn». Som nevnt er imidlertid begrepet «barnefiendtlig samfunn» mangetydig. «Barnefiendtlighet» kan være alt fra manglende lekeplasser for barn, til en mer generell karakteristikk av samfunnets manglende forståelse og prioritering av barns behov.

For å få en indikator på kvinnenes subjektive opplevelse av samfunnets barnefiendtlighet, stilte vi følgende generelle spørsmål: «Man hører i dag ofte påstander om at vårt samfunn er barnefiendtlig. Hvordan ser De selv på en slik påstand; er De enige eller uenig i at samfunnet er barnefiendtlig?».

Sett på bakgrunn av massemedienes fokusering på samfunnets barnefiendtlighet, er det overraskende å finne at et klart flertall av kvinnene avviser påstanden: bare 16 prosent er enige, mens 41 prosent er uenige (38 prosent er både enige og uenige og 5 prosent svarer «vet ikke» eller «har ingen mening»).

Det er også overraskende at oppfatningen av samfunnet som barnefiendtlig ikke viser noen sam-

menheng med om man bor i tettbygde eller spredtbygde strøk av landet: Barnefiendtlighet antas jo vanligvis først og fremst å være et kjenne- tegn ved bysamfunnet.

Den eneste faktoren som har noen nevneverdig betydning for holdningen til dette spørsmålet er kvinnenes utdanning: Det er først og fremst kvinner med høy utdanning som er enige i påstanden, og dette gjelder uansett om de er yrkesaktive eller ikke. Sett i lys av en ressurstankegang kan denne sammenhengen i første omgang virke paradoksalt: man skulle snarere forvente at det var de minst ressurssterke kvinnene som sterkest opplevde samfunnet som barnefiendtlig. Men sannsynligvis har vi her med en mer generell effekt av utdanning å gjøre, idet utdanning fører til en mer kritisk holdning til samfunnet og samfunnsproblemer. Når høyt utdannede kvinner oftere betegner samfunnet som barnefiendtlig, så er nok derfor dette ikke alltid med utgangspunkt i egen situasjon, men snarere et uttrykk for deres kunnskap om og vurdering av barns situasjon i sin alminnelighet.

Barnetilsyn og avlastningsmuligheter

Manglende barnehageplasser eller annet tilfredsstillende barnetilsyn nevnes ofte som en grunn til at mange nøler med å få barn. Og barnehageutbygging til full behovsdekning var da også ett av det tidligere nevnte Befolkningsutvalgets forslag til tiltak.

Barnehagens betydning for fødselstallet er selvsagt vanskelig å «måle», men vi har likevel forsøkt å belyse dette med følgende spørsmål: «Har De selv noen gang ønsket plass i barnehage for noen av Deres barn, men ikke fått slik plass eller hatt vanskeligheter med å få det? Svarfordelingen er gjengitt i tabell 1.

Av tabellen ser vi at nesten halvparten av kvinnene (gruppe B pluss gruppe C) har eller har hatt barnehageplass for sine barn. Av disse har en fjerdedel hatt vanskeligheter med å få plassen. 52 prosent (A pluss D) har aldri hatt barnehageplass. Flertallet av disse har heller aldri ønsket plass, mens 14 prosent har ønsket plass uten å få.

26 prosent av kvinnene har altså hatt problemer med å få barnehageplass (A pluss B). Dersom barnehagesituasjonen har betydning for barnetallet, skulle en anta at kvinner i denne gruppen ønsker og forventer færre barn enn andre. De som har fått barnehageplass uten problemer (gruppe C) derimot, skulle en anta ønsker og forventer flere barn.

Av tabellen ser vi at en slik hypotese ikke uten videre bekrefte. Hovedinntrykket er at kvinnes opplevelse av barnehagesituasjonen har liten eller ingen betydning for ønsket barnetall. Når det gjelder forventet barnetall, går hovedskillet mellom kvinner som noen gang har ønsket barnehageplass (A, B og C) og dem som aldri har ønsket slik plass (D): Ønsker om barnehageplass er forbundet med forventninger om færre barn. Kvinner som aldri har hatt vanskeligheter med å få barnehageplass (C) skiller seg ikke ut med høyere forventet barnetall, sammenliknet med dem som har opplevd slike problemer (A og B).

Det synes således å være ønsket om barnehageplass – eller mer generelt: holdningen til barnehagen som tilsynsform – snarere enn den konkrete tilgangen på slike plasser som er bestemmende for barnetallet.

Selv om disse resultatene ikke uten videre forteller oss hvordan fortsatt barnehageutbygging vil påvirke fruktbarheten, er følgende tolkning nærliggende: Mange kvinner opplever idag den manglende barnehagedekningen som et problem; både som et samfunnsproblem og som et personlig problem i hverdagen. Men selv om økt barnehageutbygging vil redusere rollekonflikter og fjerne hindringer for flere barn, betyr ikke dette at vi vil få en varig fruktbarhetsøkning. Ønsker om barnehageplass henger sannsynligvis oftere sammen med ambisjoner om yrkeskarriere enn drømmer om en tallrik familie. Og kombinasjonen av yrkesaktivitet og barn i barnehage er såpass slitsom og tidkrevende at den neppe uten videre innbyr til familieførøkelse. Resultatet kan derfor snarere være en ytterligere fødselsnedgang.

Vi forsøkte også å kartlegge hva kvinnes oppfatning av mulighetene for hjelp og avlastning i den daglige barneomsorgen betyr for ønsker og forventninger om flere barn.

Flertallet av kvinnene (to tredjedeler) oppgav at de hadde lett for å få slik hjelp, mens en fjerdedel svarte «Nei». (9 prosent svarte at spørsmålet var uaktuelt.) Når vi ser på hvor mange barn kvinner med og uten avlastningsmuligheter ønsker og forventer, viser det seg at kvinner med tilgang til hjelp og avlastning ønsker og forventer noe færre barn enn de som mangler denne muligheten. Hel-

ler ikke tilgang til slike kollektive ressurser synes således uten videre å føre til at kvinner ønsker og får flere barn. Snarere tvert imot.

Individuelle ressurser

Hva så med mer individuelle ressurser, som f.eks. at mannen deltar i husarbeid og barneomsorg: Skulle ikke dette føre til at kvinnene fikk mer overskudd til å realisere eventuelle ønsker om barn?

Mannens deltakelse i arbeidet i hjemmet viser seg imidlertid å bety lite eller ingenting for kvinners ønsker eller forventninger om barn. Manglende engasjement i hushold og familie fra mannens side reduserer således ikke kvinnens ønsker om barn, men deres deltakelse fører heller ikke til ønsker om flere barn.

For å få et *samlet uttrykk* for kvinnes ressursituasjon, har vi konstruert en enkel *ressursindeks* basert på fire mål. I tillegg til avlastningsmuligheter, fritid og helse, har vi tatt med utdanning som et mer generelt mål på ressurstilgang. Deretter har vi delt verdiene på indeksen i tre: høyt, middels og lavt ressursnivå. Om vi nå ser på ønsket og forventet barnetall i forhold til dette ressursmålet, blir resultatet som i tabell 2:

Tabell 2. Ønsket og forventet barnetall, etter kvinnes ressursituasjon

RESSURS-NIVÅ	Ønsket barnetall	Forventet barnetall
Høyt:	2,46	2,19
Middels:	2,70	2,56
Lavt:	2,83	2,62

*) Siden bare kvinner med barn har besvart spørsmålet om avlastningsmuligheter, omfatter denne tabellen bare disse.

Tendensen i tabellen er klar og overensstemmende med andre undersøkelser: Kvinner med mange ressurser, ønsker og forventer ca. 0,4 barn mindre enn mindre ressurssterke kvinner. De som mener barnefamiliens vanskelige ressursituasjon fører til befolkningsnedgang får således heller ikke her noen støtte.

Reell og opplevd ressursknapphet

Mange av de begrunnelser kvinner gir for ikke å få barn tyder på at barn velges bort på grunn av ressursknapphet. Likevel har vi altså ikke klart å påvise at de som mangler ressurser ønsker seg færre barn og de som har ressurser ønsker seg flere. Dette leder fram til en mistanke om at den subjektive opplevelsen av ressursknapphet er viktigere enn den objektive ressursfordelingen.

Tabell 3 underbygger en slik tolkning: Her har vi brukt andelen som oppfatter samfunnet som barnefiendtlig som et mål på kvinnenens subjektive opplevelse. Om vi ser på andelen kvinner som sier seg enige i denne påstanden, så er denne oppfatningen mest utbredt blant kvinner med få barn. Om vi samtidig ser på et bestemt «objektivt» uttrykk for barnefiendtlighet, nemlig manglende muligheter for hjelp og avlastning, er sammenhengen motsatt; andelen uten slik hjelp er størst blant dem med mange barn.

Tabell 3. Andelen som er enig i at samfunnet er barnefiendtlig og andelen som oppgir å mangle tilgang på hjelp og avlastning. Prosent

ANTALL BARN	Andel "enig" i at samfunnet er barnefiendtlig	Andel uten tilgang på hjelp og avlastning
1:	23	18
2:	14	24
3:	19	36
4+:	12	36

Sagt på en annen måte: Ettbarnsmødre har lettere tilgang til hjelp og avlastning, men synes likevel oftere at samfunnet er barnefiendtlig. Tre- og firebarnsmødre derimot, har sjeldnere tilgang til hjelp og avlastning, men er likevel oftere uenige i at samfunnet er barnefiendtlig. Dette tyder på at motivasjonen spiller en større rolle enn ressurser når det gjelder å få mange barn. For kvinner som først og fremst er orientert mot familie og barn, spiller sosiale rammebetingelser og tiltak en mindre rolle.

Et kulturelt perspektiv

Jeg skal i det følgende presentere og argumentere for et perspektiv på fruktbarheten som delvis supplerer og delvis står i motsetning til tradisjonelle ressurs- og økonomiperspektiver. Spissformulert er min påstand at alle forsøk på å forklare den siste tids nedgang i fødselstallene ut fra objektive økonomiske, sosio-materielle eller strukturelle forhold, kommer til kort. Det synkende fødselstallet er uttrykk for og del av en mer grunnleggende og omfattende *kulturell* endringsprosess.

Med kultur forstår jeg her noe i retning av hva Eilert Sundt (1866:84) kalte «den almene tenkemåde»; dvs. et samfunns mentale verdensbilde eller «mentalitet». Dette omfatter samfunnets verdiorienteringer, idealer og normer, kunnskaper, ideologier og tro; en slags kollektiv bevissthet eller et tankemønster som ikke minst preger våre forestillinger om «det gode liv». Av spesiell betydning her er utvilsomt de siste års kvinnefrigjøring, med blant annet endrede holdninger til kvinners utdanning og yrkesaktivitet. Men også massemedias og kulturkommersialismens massive fritids-

konsum- og livsstilsorientering er viktige holdningsskapere. I dette perspektivet blir derfor den kulturdannelse og -spredning som foregår på va-remarkedet og i massemedia viktigere enn barne-trygdens størrelse, og livsstilsreklamen og Tjæreborgkatalogen viktigere enn regjeringens familiermelding.

Allerede ved århundreskiftet skrev sosiologen Emilie Durkheim at fruktbarhetsnedgang først og fremst var uttrykk for en endret mentalitet som ikke lot seg påvirke av økonomiske midler.

Det kan være vanskelig å trekke noe skarpt skille mellom det økonomiske og det kulturelle. Men nettopp derfor er det også så viktig. En analyse som ikke tar hensyn til eller overser det kulturelle element, er utilstrekkelig.

Selvfølgelig tar folk også økonomiske hensyn når de avgjør hvor mange barn de skal ha. Og selvfølgelig spiller materielle og barnefiendtlige aspekter ved vårt samfunn en rolle. Slik sett er perspektivene gjensidige, og en understrekning av det kulturelle utfyller bare dette bildet. Men perspektivene er også konkurrerende. Hvis man ser dårlig økonomi og manglende barnehageplasser som et viktig fruktbarhetsreducerende trekk ved dagens samfunn, så er det naturlig å anta at tiltak som økonomiske støtteordninger og økt barnehageutbygging vil øke fruktbarheten. En slik antakelse tror jeg er urealistisk.

Økt barnehageutbygging er viktig av mange grunner, men vil neppe føre til økt fruktbarhet. Manglende barnehageplass kan nok for noen representere en strukturell hindring som fører til tidspress og konflikter mellom familie- og arbeidsroller og dermed til redusert fruktbarhet. Men økt utbygging av barnehager vil for mange nettopp forsterke disse konfliktene, idet det vil gjøre det mulig for flere kvinner å være yrkesaktive. Barnehageutbygging er dessuten et kulturelt signal om at det er legitimt å «kjøpe» seg fri fra en del av de daglige forpliktelsene og den daglige omgangen med barn til fordel for personlige ønsker om arbeid eller fritid. Barnehagens «kulturelle» budskap og faktiske konsekvens blir dermed «færre barn», ikke «flere».

Resultatene som er presentert i denne artikkelen, reiser også spørsmålet om ikke mange av de tiltakene som foreslås heller vil forsterke tendenser som påvirker barnetallet i negativ retning.

En sammenlikning av fruktbarheten i de nordiske land kan tyde på det samme: Island – med få barnehager og kort svangerskapspermisjon – har den høyeste fruktbarheten, mens Danmark – med rela-

tivt mange barnehager og lengre lønnet svangerskapspermisjon – har den laveste fruktbarheten i Norden. Nettopp dette at fruktbarheten unndrar seg sosialpolitisk styring, kan ses på som et uttrykk for «kulturelle» faktorerens betydning.

Samfunnets barnefiendtlighet består altså ikke så mye i konkrete økonomiske og strukturelle hindringer og kostnader, som i en kulturell barnefiendtlighet; dvs. en livsform eller livsstil som ikke har plass til mange barn. Slik sett kan man hevde at nettopp det at så mange avviser påstanden om at samfunnet er barnefiendtlig, er et klart tegn på at vårt samfunn er barnefiendtlig.

Men også denne formen for barnefiendtlighet er tvetydig og betyr ikke at barn er betydningsløse i dagens samfunn. Barn tilfredsstiller fortsatt grunnleggende behov hos oss, men disse behovene synes i økende grad å bli tilfredsstilt med to barn. Dette innebærer i så fall at vi i overskuelig framtid neppe igjen vil oppleve fødselstall på reproduksjonsnivå, uansett hvilke tiltak som iverksettes.

Litteratur

Dyrvik, S. «Befolkningsopprøret». I: *Norges Kulturhistorie*, Bind 8, Aschehoug 1981.

Kristiansen, J. E. *Synkende Barnetall: Frustrert fertilitet i et barnefiendtlig samfunn?* Inst. for sosiologi 1986.

NOU 1984: 26 *Befolkningsutviklingen*.

Skirbekk, S. «Befolkningsdebatt og kultur-mønstre». *Nytt Norsk Tidsskrift*, 3, 1985.

Sogner, S. o.a. *Fra stua full til tobarnskull*. Oslo 1984.

Sundt, E. *Om Giftermål i Norge*. 1866 (Universitetsforlaget 1967).

Wetlesen, T. S. *Leveforhold og barnetall i 47 norske familier*. Inst. for sosiologi 1985.

Statistisk årbok 1987

ET LEKSIKON I TALL

Statistisk årbok informerer om de fleste sider ved det norske samfunn. Den gir bl.a. opplysninger om naturmiljø, befolkning, sosiale forhold, næringsliv og økonomi. Årets utgave inneholder 564 tabeller med ajourførte tall. Det er tatt inn noen nye tabeller om helse- og sosialforhold, lønnsforhold og næringsvirksomhet.

Statistisk årbok er et nyttig oppslagsverk for hjem, skole, næringsliv og offentlig administrasjon. Med et omfattende stikkordregister og kildehenvisninger er årboka dessuten et godt utgangspunkt for dem som ønsker å finne fram til mer detaljert statistikk.

Statistisk årbok 1987 er nå til salgs hos bokhandlerne. Pris kr 60,-.

STATISTISK SENTRALBYRÅ

109/87

Barnehagedekningen i lys av kvinners yrkesaktivitet

Av Berit Otnes og Marit Wårum

Barnehageutbyggingen i 1970- og 1980-årene har bare så vidt holdt tritt med økningen i sysselsettingen blant småbarnsmødre. Avstanden mellom behovet for tilsyn og tilbudet av offentlige tilsynsordninger var stor i 1975, og den er ikke blitt mindre. For mødre med barn under 3 år har den økt i perioden 1975 – 1986.

Stadig flere småbarnsmødre har inntektsgivende arbeid. Yrkesdeltakingen har økt både for dem som har barn under 3 år og for dem som har barn i 3-6-årsalderen. De offentlige tilsynsordningene for barn har også økt i omfang de siste 10-11 årene. Tallet på plasser for barn i alderen 3-6 år har økt sterkt, mens utbyggingen av plasser for barn under 3 år har gått svært langsomt. Avstanden mellom behov og tilbud er derfor blitt litt mindre for småbarnsmødre med barn i alderen 3-6 år, mens den har økt betydelig for småbarnsmødre med barn under 3 år.

I 1986 hadde 7 prosent av barna i alderen 0-2 år plass i barnehage, mens 65 prosent av mødrene med barn i denne alderen var yrkesaktive. Av kvinner med bare ett barn under 3 år var hele 74 prosent i arbeid utenfor hjemmet. For barn i alderen 3-6 år og deres mødre var situasjonen litt bedre: 45 prosent av barna hadde plass i barnehage, mens 73 prosent av mødrene var yrkesaktive. Yrkesaktiviteten for kvinner med bare ett barn i alderen 3-6 år var 80 prosent. Alt i alt hadde 29 prosent av barna under 7 år plass i barnehage i 1986.

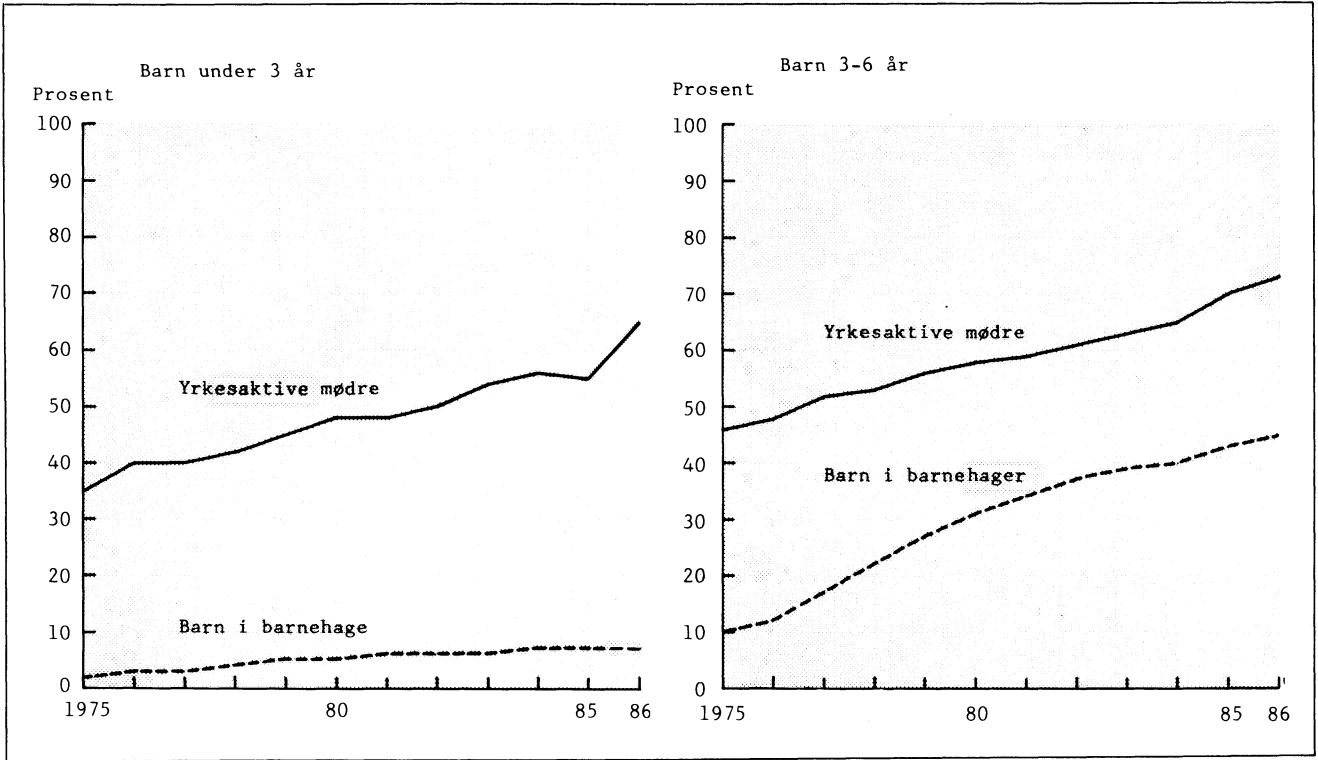
Bildet av hvordan barnehagedekningen har utviklet seg gjennom de siste 10 årene, blir mindre flatterende når en tar i betraktning at de fleste nye plassene er kommet i korttidsbarnehager, det vil si barnehager med åpningstid fra 6 til 30 timer pr. uke. I 1986 var over halvparten av barnehageplassene i korttidsbarnehager. Dette tilbudet passer bare for hjemmearbeidende og for mødre med kort deltidsarbeid. Mange deltidsarbeidende har arbeids- og reisetid på mer enn 30 timer pr. uke. Både disse og enkelte hjemmearbeidende har behov for heltidsplass (31 timer eller mer pr. uke) i

barnehage for barna sine. I 1986 var det bare 19 prosent av 3-6-åringene og 6 prosent av 0-2-åringene som hadde plass i heltidsbarnehage, mens om lag 70 prosent av alle småbarnsmødre var yrkesaktive på heltid eller deltid.

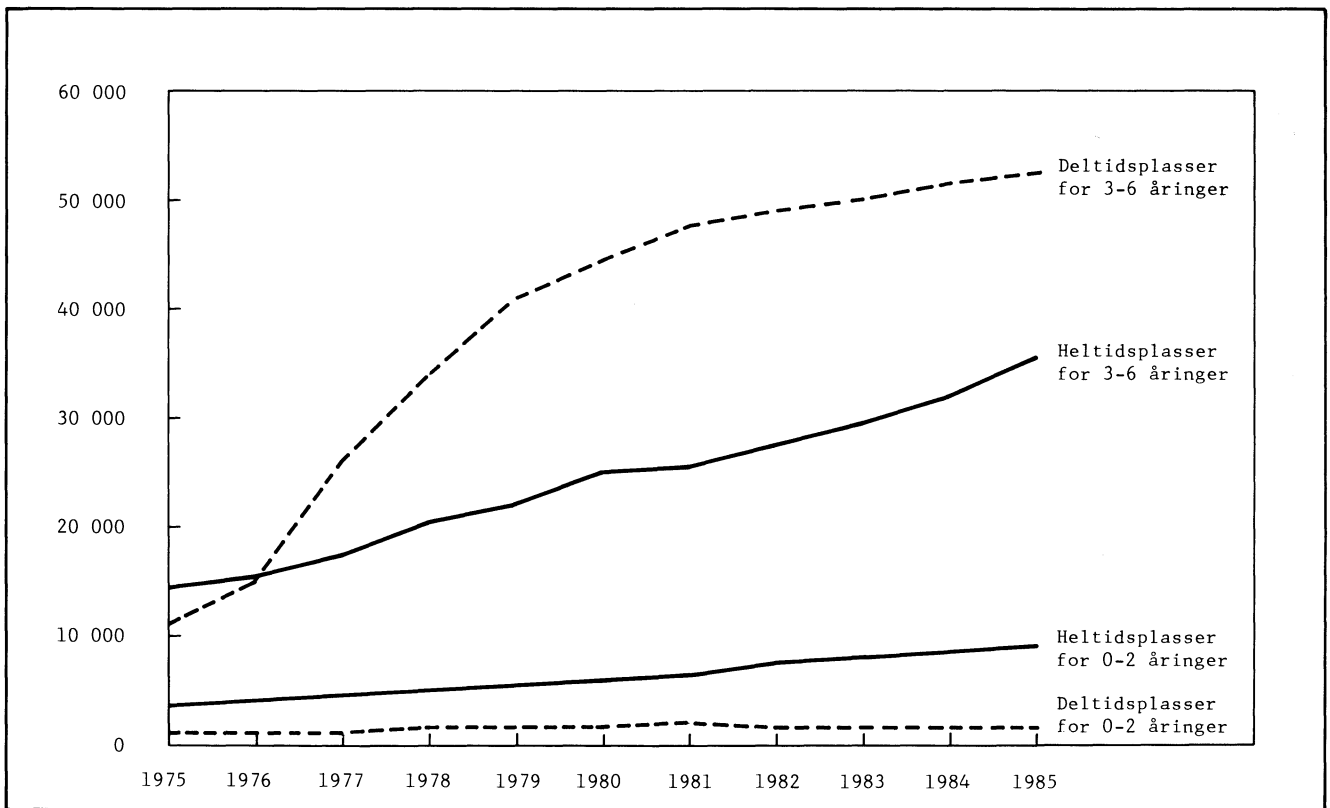
De siste 3-4 årene har utbyggingen av heltidsplasser riktignok gått noe raskere enn tidligere. Det kan se ut som behovet for deltidsplasser er dekket. Dette kan dels ha sammenheng med at de yrkesaktive, som det blir stadig flere av, ikke har bruk for plass i deltidbarnehager. Den sterke prisstigningen på barnehageplasser de siste årene kan dessuten ha medvirket til svakere vekst i etterspørselen etter deltidsplasser for barn med hjemmearbeidende mødre. De hjemmearbeidende har gjerne bare en inntekt, og familien kan normalt ikke trekke fra utgifter til barnetilsyn på skatten.

Mange hevder at alle barn har behov for den sosiale treningen som gode barnehager kan gi, i hvert fall fra de fyller 3 år. Sett i dette perspektivet er det langt fram før behovet for barnehageplasser er dekket. Det er også langt fram til vi når nabolandenes nivå: I Danmark hadde om lag 65 prosent av alle barn under 7 år offentlig godkjent barnetilsyn i 1985. Det tilsvarende tallet for Sverige var om lag 55 prosent, mens det bare var 28 prosent av norske barn under 7 år som hadde barnehageplass i 1985.

Figur1. Andel av småbarnsmødrene som var yrkesaktive og andel av barna som hadde plass i barnehager, 1975 - 1986

Figur 2. Utviklingen i heltids- og deltidsplasser i barnehager for barn i ulike aldersgrupper

Barns rolle som lokale kontaktskapere

Av Arvid Hansen

Det er i dag en utbredt oppfatning at barn i mange henseender spiller en mindre viktig samfunnsrolle enn tidligere. I denne artikkelen hevdes det imidlertid at barn i høy grad fungerer som kontaktformidlere for voksne i lokalmiljøene. En samfunnsutvikling med øket urbanisering og større geografisk mobilitet fører til at de sosiale nettverkene i nabolag og nærmiljøer svekkes. Barnas bidrag til å motvirke slik sosial utarming, innebærer at deres rolle i det moderne samfunnet ikke er så ubetydelig som vi vanligvis forestiller oss.

Sosial fattigdom i det moderne samfunn

Det er vanlig å skille mellom ulike hovedområder av velferd. To viktige områder er materielle goder og sosial tilhørighet. I det meste av etterkrigstiden har vi hatt en sterk økonomisk vekst, og det har skjedd en viss omfordeling av de materielle goder. Vi har neppe hatt en tilsvarende positiv utvikling av de personlige forhold mennesker i mellom. Tvertimot er det mye som tyder på at utviklingen har gått i retning av mindre solidaritet og fellesskap, og mer kortvarige, overfladiske og nyttepregede sosiale forbindelser. Tallet på skilsmisser og oppløste familier har økt sterkt i de senere år. Det samme gjelder for ulike typer konflikter og sosiale problemer, så som tvistemål, forbrytelser og selvmord. (Iversen mfl. 1987.) Det moderne samfunns sosiale fattigdom medfører betydelige velferdsproblemer.

Barns rolle i det moderne samfunn

Barns samfunnsrolle har endret seg gjennom historien. Da våre besteforeldre var barn, deltok mange barn fortsatt i arbeidslivet. Helt fram til vår tid har dessuten barn vært en sosial forsikring for foreldrene i deres alderdom. Men i dag er det sannsynligvis vanligere å regne barn som en utgiftspost enn som en inntektskilde eller investering.

Kles- og fritidsindustrien retter seg i dag i økende grad mot barn og ungdom, – noe som ganske sikkert merkes på barnefamilienes budsjett. Etter hvert som det blir vanligere at begge foreldrene er

yrkesaktive, har familiene også oftere utgifter til barnehage eller andre tilsynsordninger. Fordi ungdom fortsetter på skole i flere år enn tidligere, er det dessuten ikke like selvfølgelig som før at de som bor hjemme skal betale for seg.

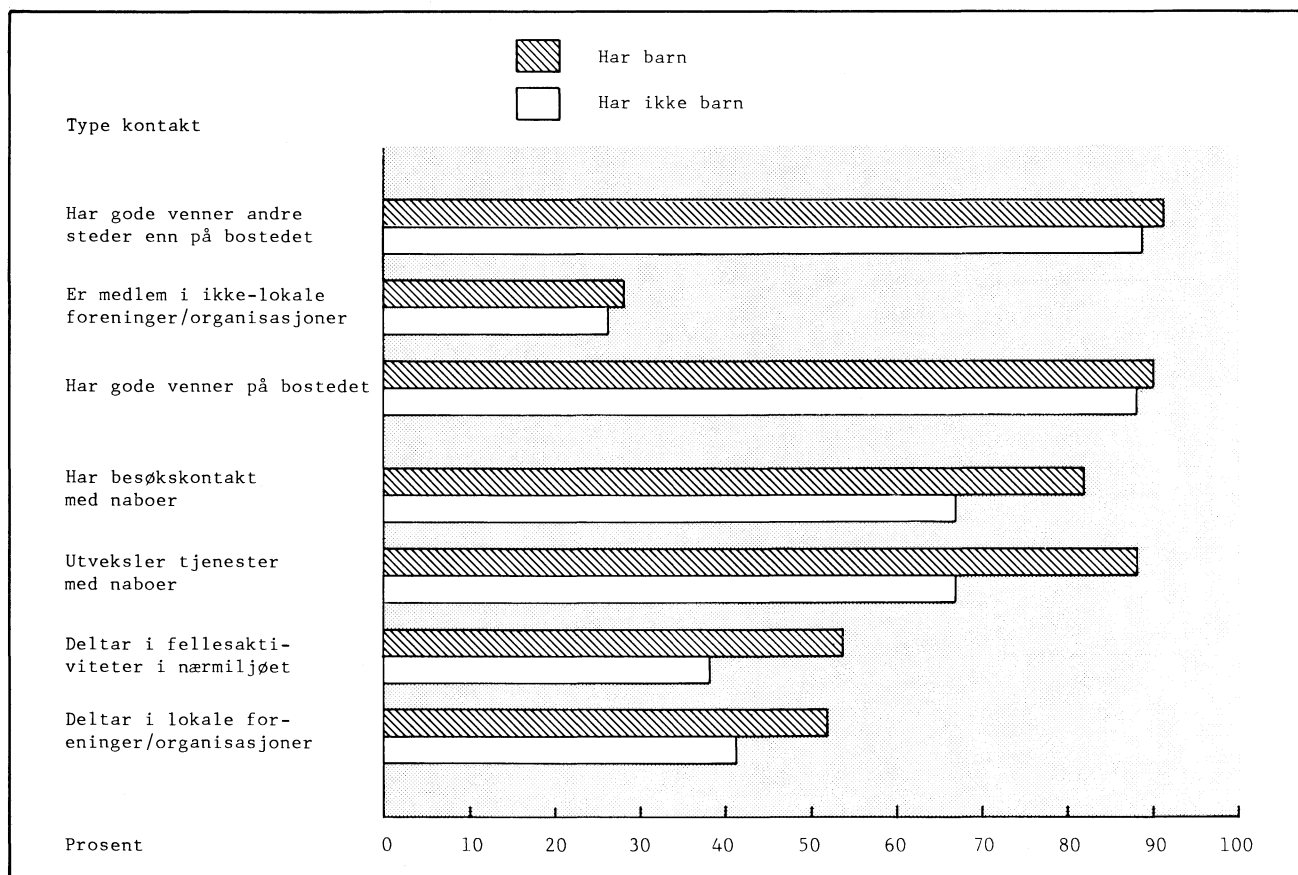
Det kan altså se ut som om barna har mistet viktige samfunnsoppgaver, samtidig med at de praktiske og økonomiske ulempene ved å ha barn er blitt større. I denne artikkelen skal det vises at barn likevel spiller en viktig, men hittil lite påkattet rolle. Denne rollen består i å være lokale kontaktformidlere for voksne. Moderne bo- og nærmiljøer er ofte utformet slik at de ikke fremmer sosial kontakt mellom dem som oppholder seg der. Forhold som motvirker dette har derfor stor betydning for miljø og trivsel i det moderne samfunn.

Barns betydning for kontakt i nærmiljøet

Figur 1 viser hvor vanlig ulike former for sosial kontakt er blant folk med og uten barn. Disse typene av kontakt kan deles inn i to hovedgrupper; kontakt innenfor og utenfor det boområde og nærmiljø en tilhører¹.

---

¹«Bostedet» vil på småsteder være nærmiljøet, men i byer og andre større steder omfatte større områder.

Figur 1. Andel personer 20-55 år, med eller uten barn, som har ulike former for sosial kontakt¹. Prosent

1) Kilde: Levekårsundersøkelsene 1980 og 1983.

Som det framgår av figuren, er det klare forskjeller i omfanget av den rent lokale kontakt mellom de som har barn og de som ikke har det. For kontakt utenfor lokalmiljøet er det derimot ikke noen nevneverdig forskjell. Betydningen av det å ha barn er med andre ord avgrenset til barnas eget virkeområde, nabolaget og nærmiljøet.

Sosial kontakt – i rollen som foreldre?

En tolkning av resultatene i figuren kan være at den ekstra kontakt de med barn har, nettopp gjelder barna. De tjenester som byttes kan være barnepass, og fellesaktivitetene kan være dugnader i barnehagen, bygging av lekeplass for barna eller lignende. En kan med andre ord tenke seg at de voksne egentlig ikke danner egne sosiale miljøer, men bare er «gjester» i barnas miljø. Men en kan også tenke seg at den sosiale kontakten utvikler seg på følgende måte: Når familier flytter inn i nye nabolag, blir barna fortere kjent med hverandre enn hva de voksne gjør. Barnas kontakt med andre barn gir foreldrene mange påskudd for og grunner til også å komme i kontakt. Dette kan i første omgang være sosial kontakt knyttet til foreldrerollen. Men etter hvert som de voksne blir kjent med hverandre, vil de utvikle vennskap seg imellom og begynne å omgås også i andre sammenhenger.

Ser man nærmere på spørsmålene som ligger til grunn for kontakttypeinndelingen i figur 1, så er det hovedsakelig tale om kontaktformer som *ikke* har med foreldrerollen å gjøre. Besøkskontakt med naboer gjelder voksne personer seg imellom. Barnepass er en av de tjenestene som naboer utveksler. De øvrige omfatter lån av varer og redskaper, tilsyn med hus eller leilighet når man er bortreist, hjelp med reparasjoner, innkjøp, transport, arbeid og lignende. Disse tjenestene har lite med barn å gjøre. Deltakelsen i lokale foreninger omfatter i alt 13 ulike typer, og det er tale om «voksne» gjøremål i så godt som alle disse. Fellesaktivitetene i lokalmiljøet er etter alt å dømme også overveiende «voksne» aktiviteter, selv om det her er vanskeligere å trekke skillet helt klart.

Formelle og uformelle, nyttige og unyttige kontakter

De som har barn, besøker altså oftere naboer, utveksler oftere tjenester med naboer, deltar oftere i lokale fellesaktiviteter og er mer aktive i lokale foreninger og organisasjoner enn de som ikke har barn. Dette tyder på at barn ikke bare stimulerer til øket sosial kontakt i nærmiljøene, men at de også fremmer mange ulike typer av kontakt.

Når folk besøker sine naboer, er som regel det sosiale samværet et mål i seg selv. Folk trives i hverandres selskap. Kontakten har ikke noe nyttig formål utover det rent sosiale utbytte som partene oppnår. Når naboer bytter tjenester med hverandre, er det derimot den praktiske nytten som er hovedsaken. Selv om byttet av varer og tjenester ikke oppfattes som kjøp og salg, inneholder kontakten et element av handelsvirksomhet.

Fellesaktiviteter er uformelle og spontane. De oppstår gjerne i forbindelse med en konkret oppgave og oppløses når oppgaven er løst, og de forutsetter aktiv innsats og samarbeid fra deltakerens side. Foreninger og organisasjoner er til sammenligning formelt oppbygd, er preget av mer langsiktige målsettinger og består over lengre tid. De krever ofte ikke noen stor innsats av sine medlemmer, utover et visst minimum. Det er bemerkelsesverdig at såpass mange og ulike aktiviteter påvirkes av om deltakerne har barn eller ikke.

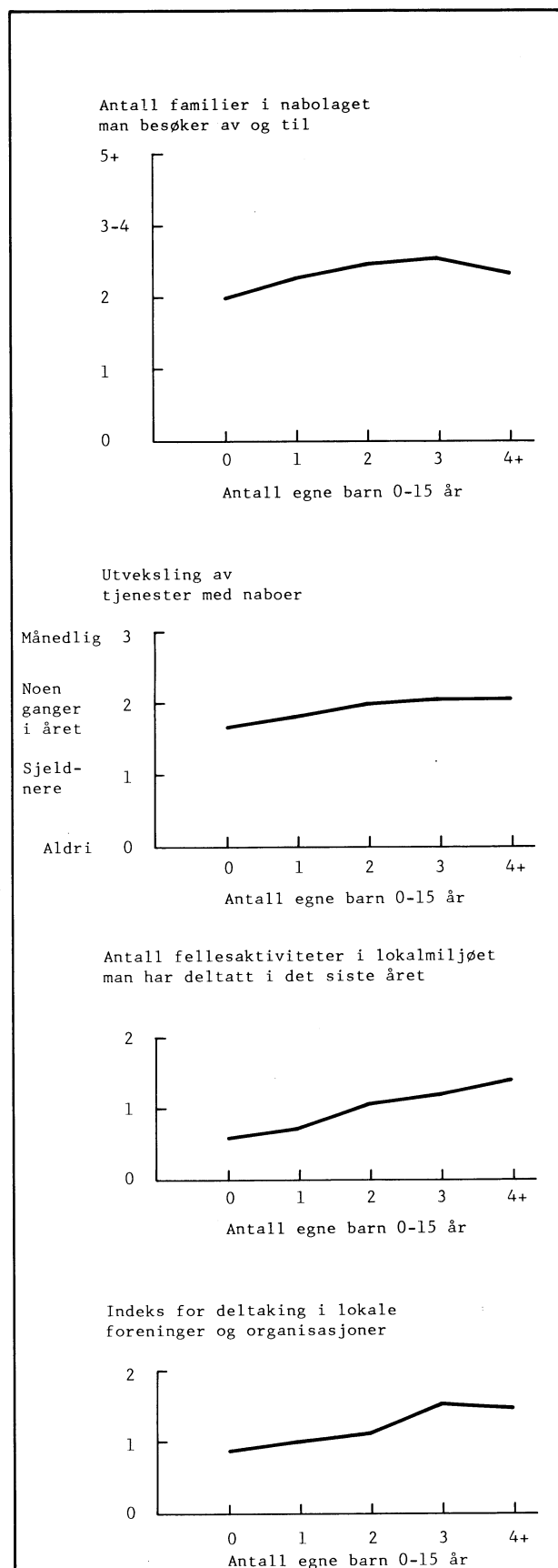
Tilsynelatende sammenhenger?

Selv om de som har barn er mer engasjert i ulike typer «voksen» sosial kontakt i lokalsamfunnet enn de som ikke har barn, er det jo ikke derfor gitt at det er barna som formidler eller får denne kontakten i stand. Det kan være andre egenskaper ved foreldrene som spiller inn, slik at barna bare tilsynelatende har noe med dette å gjøre. Foreldre skiller seg muligens fra dem som ikke er foreldre med hensyn til alder, utdanning og yrkesaktivitet, hvor de bor, hvor ofte de flytter og på en rekke andre måter. Det kan være slike egenskaper som i virkeligheten forklarer forskjellene i kontaktmønster i figur 1. For å undersøke dette, er sammenhengen mellom de ulike formene for sosial kontakt og tallet på barn beregnet på en måte som kontrollerer for i alt 10 slike «uvedkommende» variable. Resultatet av denne kontrollen er vist i figur 2. Også her er det forskjeller mellom dem som har og dem som ikke har barn. Derfor underbygges oppfatningen at det er barna som skaper sosial kontakt.

Jo flere barn, jo mer kontakt?

Foruten å kontrollere for andre forklaringsfaktorer enn det å ha barn eller ikke, gir analysen også et inntrykk av hva tallet på barn betyr. Holdningene til barn i det moderne samfunnet gir seg som kjent ikke først og fremst utslag i at man lar være å få barn, men oftere i at man nøyer seg med ett eller to. Dersom det er det riktig at barn er viktige sosiale kontaktskapere i nærmiljøet, vil dette påvirke det sosiale miljøet i den forstand at få barn snevrer inn den perioden barna fungerer som

Figur 2. Personer 16-79 år, gruppert etter antall egne barn 0-15 år og etter deltakelse i ulike typer sosial kontakt¹

1) Multivariat klassifikasjonsanalyse (MCA) med kontroll for 10 variable. Sammenveide effekter fra Levekårsundersøkelsene 1980 og 1983.

kontaktskapere. På den annen side er det ikke sikkert at mange barn fører til en tilsvarende økning i sosial aktivitet. Med mange barn øker også belastningene, og dermed kanskje også foreldrenes overskudd til deltakelse i nærmiljøet. Hvis kontakten, når den først er etablert, er på de voksnes premisser, vil den rimeligvis heller ikke opphøre etter at barna er kommet over «formidlingsalderen». Flere barn kan derfor tenkes både å virke sosialt stimulerende og begrensende.

Resultatet i figuren er imidlertid nokså entydig. Barn skaper ikke bare sosial kontakt mellom voksne, men kontakten øker også med antall barn. Besøkskontakt med naboer synes å flate ut og å gå ned når tallet på barn blir større enn 3. For de andre kontaktypene synes vendepunktet å ligge enda høyere enn dette.

Barn og samfunnsutvikling: Rolletap og ny funksjon

En samfunnsutvikling med øket urbanisering og større geografisk mobilitet fører også til større press på nærmiljøene. Dette viser seg blant annet i mindre nabokontakt og annen nærmiljøaktivitet i de store byene, sammenlignet med de spredtbygde strøk. Samtidig er det en utbredt oppfat-

ning at barn ikke har like viktige funksjoner i det moderne samfunnet som de hadde tidligere. Resultatene som er vist i denne artikkelen, tyder imidlertid på at barn spiller en viktig rolle som kontaktformidlere for voksne i lokalsamfunnet. Barn er viktige i nærmiljøet fordi de selv er aktive og fordi de gir voksne anledning og påskudd for å samarbeide med andre voksne om oppgaver som gjelder barna. Voksne som kommer i kontakt på denne måten, ser også ut til å utvikle samværsformer som er uavhengige av foreldrerollen. Styrking av nærmiljøene betraktes som en viktig samfunnsoppgave. Barns rolle som lokale kontaktskapere må derfor karakteriseres som samfunnsmessig betydningsfull.

Aktuell litteratur:

Iversen mfl. (1987): Levekår i Norge. Ulikhet, stabilitet og helhet. Tidsskrift for samfunnsforskning, bd. 28

Hansen, A. og A. S. Andersen (1984): Barns levekår. SA nr. 53, 1984. Statistisk Sentralbyrå.

Kvinner i det lokalpolitiske landskap: Etter kommunevalget velges de offentlige utvalg

Av Svein H. Trosdahl

Det er alminnelig kjent at kvinner er dårlig representert i kommunestyre og fylkesting. Mindre påaktet er imidlertid at kvinnene også i liten grad deltar i de kommunale og fylkeskommunale utvalgene. Tall fra forrige valgperiode viser at kvinnes deltaking i slike lokale og regionale utvalg er kjennetegnet av tre hovedtrekk: Kvinneandelen er lav, den er tradisjonsbundet og kvinner innehar sjelden lederposisjoner.

Vi har akkurat lagt et kommune- og fylkestingsvalg bak oss. Det dreier seg om fordelingen av posisjoner og makt mellom politiske partier. Men i løpet av de siste tiår har en også i økende grad vært opptatt av at valgene dreier seg om maktfordelingen mellom kvinner og menn. Så lenge kvinner ikke er med der beslutningene fattes, risikerer de at deres interesser ikke blir tatt tilstrekkelig vare på.

Det har vært skrevet mye om kvinnes representasjon i kommunestyre og fylkesting. Som kjent er kjønnsfordelingen omtrent 50-50 her i landet. Men i kommunestyrene var kvinneandelen bare 24 prosent i valgperioden 1983 – 1987 og i fylkestingene utgjorde kvinnene bare 30 prosent av medlemmene. Disse fakta har vært gjenstand for stor oppmerksomhet i massemedia. Derimot har en ikke i samme grad vært opptatt av kvinneandelen i kommunale og fylkeskommunale utvalg. Det er gjerne her premissene legges for de vedtakene som fattes i kommunestyret eller fylkestinget, og det er utvalgene som normalt har hånd om utformingen og iverksettingen av vedtakene. Deltakelse og lederverv, i slike utvalg må derfor betegnes som maktposisjoner.

Likestillingslovens paragraf 21

I likestillingslovens paragraf 21 heter det: «Når et offentlig organ oppnevner eller velger utvalg, styre, råd, nemnder mv., skal det tilstrebe en mest

mulig lik representasjon av begge kjønn». Som minstekrav krever likestillingsloven normalt at utvalg med tre medlemmer må ha minst en kvinne og større utvalg minst to kvinner.

Ifølge en undersøkelse Statistisk Sentralbyrå utførte for likestillingsrådet da råd og utvalg var dannet etter forrige kommunevalg, lot nærmere 38 prosent av alle kommuner være å følge likestillingslovens minstekrav. Relativt sett var det flest kommunale utvalg med skjev kjønnsfordeling i Agder-fylkene og Østfold, mens skjev kjønnsfordeling i utvalgene var minst utbredt i kommuner i Hedmark og Sogn og Fjordane.

Situasjonene i fylkene var noe bedre. Men også der var det 28 prosent av de regionale utvalgene som ikke oppfylte minstekravene.

Far tar seg av arbeid og økonomi, mor passer barn og syke

Det var store variasjoner i kjønns sammensetningen mellom ulike arbeidsfelter i kommunene. Lavest kvinneandel fant vi i kommunale og fylkeskommunale utvalg som steller med administrasjon, økonomi og næringsdrift, samt innenfor den tekniske sektor. I disse utvalgene lå kvinneandelen mellom 21 og 27 prosent. Høyest kvinneandel hadde utvalg med ansvar for helse- og sosialvesen og utvalg som tar seg av undervisningsspørsmål. I slike utvalg varierte kvinne representasjonen fra 43 til 51 prosent.

Kvinnene hadde dessuten sjelden lederposisjoner i de utvalgene hvor de deltok. 11 prosent av de kommunale utvalgene og 16 prosent av de fylkeskommunale hadde kvinnelig leder.

Alt i alt gir disse tallene fra de kommunale og fylkeskommunale utvalgene ved forrige korsvei et inntrykk av at likestillingen ikke var kommet lenger, kanskje endog kortere her enn i hjemmene. Nå har vi et nytt kommunevalg bak oss. Det betyr at nye valg av offentlige utvalg står for døren. I tilknytning til dette valget har de politiske myndigheter fremmet forslag om å skjerpe likestillingsloven slik at henstillinger nå gjøres om til pålegg.

Vil bildet forandre seg?

Fylldigere dokumentasjon om dette tema finnes i:

Trosdahl, S. H. (1985): Kommunale og fylkeskommunale utvalg oppnevnt i 1984 for perioden 1984 – 1987. Rapport 85/19 Statistisk Sentralbyrå

Se også:

NOS B 450 Kommunestyrevalget 1983

NOS B 463 Fylkestingsvalget 1983

Statistisk Sentralbyrå offentliggjør hver dag hovedtall fra den offisielle statistikken på SSB-DATA i Televerkets videotexttjeneste. Teledata SSB-DATA gir også oversikt over siste års statistikk- og analysepublikasjoner, og kortversjoner av de daglige pressemeldingene. Aktuell statistikk

NYHET PÅ TELEDATA INDEKSBEREGNING

Statistisk Sentralbyrås indekser brukes på mange områder i samfunnet. Ved omsetning og leie av eiendom, forhandlinger om lønn og fastsetting av priser ellers legges ofte en indeks til grunn for beregningene.

Nå kan slike beregninger utføres raskt og enkelt i SSB-DATA på grunnlag av konsumprisindeksen, prisindeksen for jordbruksprodukter, engrosprisindeksen eller byggekostnadsindeksen. Abonnenter på Teledata kan kalle fram siden for indeksberegninger i SSB-DATA, taste inn beløpet de ønsker å regulere og tidspunktet for den aktuelle indeksen. På et øyeblikk kommer det regulerte beløpet fram på skjermen.

Abonnement på Teledata kan tegnes i Teledirektoratet, tlf. (02) 48 98 90, eller ved nærmeste teleområde.

STATISTIKK PÅ TELEDATA - SSB-DATA

OSLO - KONGSVINGER

Opplysningskontoret
Postboks 8131 Dep., 0033 Oslo 1
Tlf. (02) 41 38 20

Helseforholdene blant eldre

Av Otto Carlson

80-åringene er ikke sykere enn 70-åringene, men sykdom medfører oftere varige funksjonshemninger for 80-åringene

Helse fra ungdom til alderdom

Omfanget av helseproblemer varierer mellom ulike grupper av befolkningen, og variasjonene er særlig store etter alder. I denne artikkelen skal vi bruke noen hovedresultater fra Helseundersøkelsen 1985 til å beskrive forverringen av helsetilstanden fra ungdom til alderdom. Spesielt skal vi se på helsetilstanden blant personer som er 67 år og eldre. Vi vil sammenligne enkelte sider ved helsetilstanden blant de eldre med tall for aldersgruppen 16-24 år; altså sammenligne de ganske unge voksne og de gamle. I tillegg vil vi se på likheter og forskjeller i helsetilstanden blant de aller eldste, de som er 80 år og eldre, og de nest eldste, de som er i alderen 67-79 år. Til slutt vil vi ta for oss hvilke konsekvenser sykdom får for førlighet og funksjonsevne blant henholdsvis unge, de aller eldste og de nest eldste.

Som mål for helsetilstand bruker vi i første rekke tall for andel personer med sykdom og tallet på registrerte syketilfelle på et bestemt tidspunkt, sykdomsprevalens. Tidspunktet er i dette tilfellet begynnelsen av den 14-dagersperiode som ble brukt for å registrere syketilfelle i helseundersøkelsen. Andre mål for helsetilstand som vi skal se litt på, gjelder utvalgte praktiske og sosiale konsekvenser av sykdom.

Store forskjeller mellom gamle og unge, men ikke mellom de aller eldste og nest eldste

Sykdomskriteriene som er brukt i Helseundersøkelsen fanger opp et vidt spekter av lidelser, fra livstruende til nokså banale sykdommer uten konsekvenser for dagliglivets gjøremål. Det er derfor ikke så underlig at nesten halvparten av alle intervjupersonene (49 prosent) rapporterte om ett eller flere syketilfelle ved begynnelsen av registreringsperioden.

Sykdomsprevalensen øker sterkt med alder, fra 26 prosent for barn under skolepliktig alder til 40 prosent for 16-24-åringene og videre til rundt 80 prosent for de eldre. Sagt med andre ord hadde 4 av 5 personer blant de eldre minst ett syketilfelle ved begynnelsen av perioden. Blant de unge var andelen med sykdom halvparten så stor, 2 av 5 personer i denne gruppen hadde ett eller flere syketilfelle.

Av tabell 1 går det ellers fram at det er de langvarige sykdommene som dominerer. Mest bemerkelsesverdig er det likevel at prevalenstallene bare øker ganske svakt mellom de to øverste aldersgruppene, fra 79 prosent for 67-79-åringene til 81 prosent for de aller eldste. Når det gjelder langvarig sykdom er det ingen øking i det hele tatt.

Tabell 1. Andel personer med sykdom og tallet på syketilfeller ved begynnelsen av registreringsperioden. Tall for aldersgrupper

	Alle	Alder							
		0-6	7-15	16-24	25-44	45-66	67-79	80-	
Andel personer med sykdom i alt	Prosent	49	26	30	40	46	64	79	81
Andel personer med langvarig sykdom	"	46	22	27	36	43	61	77	77
	Pr. person								
Tallet på syketilfeller i alt	med sykdom	1,6	1,2	1,3	1,4	1,6	1,9	2,2	2,4
Tallet på langvarige syketilfeller	"	1,7	1,2	1,2	1,4	1,5	1,8	2,1	2,3

Dette noe overraskende resultatet kan for en del skyldes at personer som på tidspunktet for undersøkelsen bodde fast på syke- og aldershjem mv., ble holdt helt utenfor registreringene. På grunn av at andelen personer som bor på institusjon øker sterkt fra den nest øverste til den aller øverste aldersgruppen, er særlig folk fra 80 år og oppover noe svakere representert i undersøkelsens utvalg enn i befolkningen.

Hvis også personer på institusjon hadde vært med, og vi forutsetter at alle disse hadde minst ett syketilfelle, viser en grov beregning at prevalens-tallene for aldersgruppene 67-79 år og 80 år og over ville blitt henholdsvis 80 og 85 prosent. En tilsvarende beregning bare for langvarig sykdom ville under de samme forutsetninger gitt prevalenser på henholdsvis 78 og 82 prosent. Forskjellene mellom de to gruppene blir med andre ord noe større, men må fortsatt betegnes som forholdsvis små.

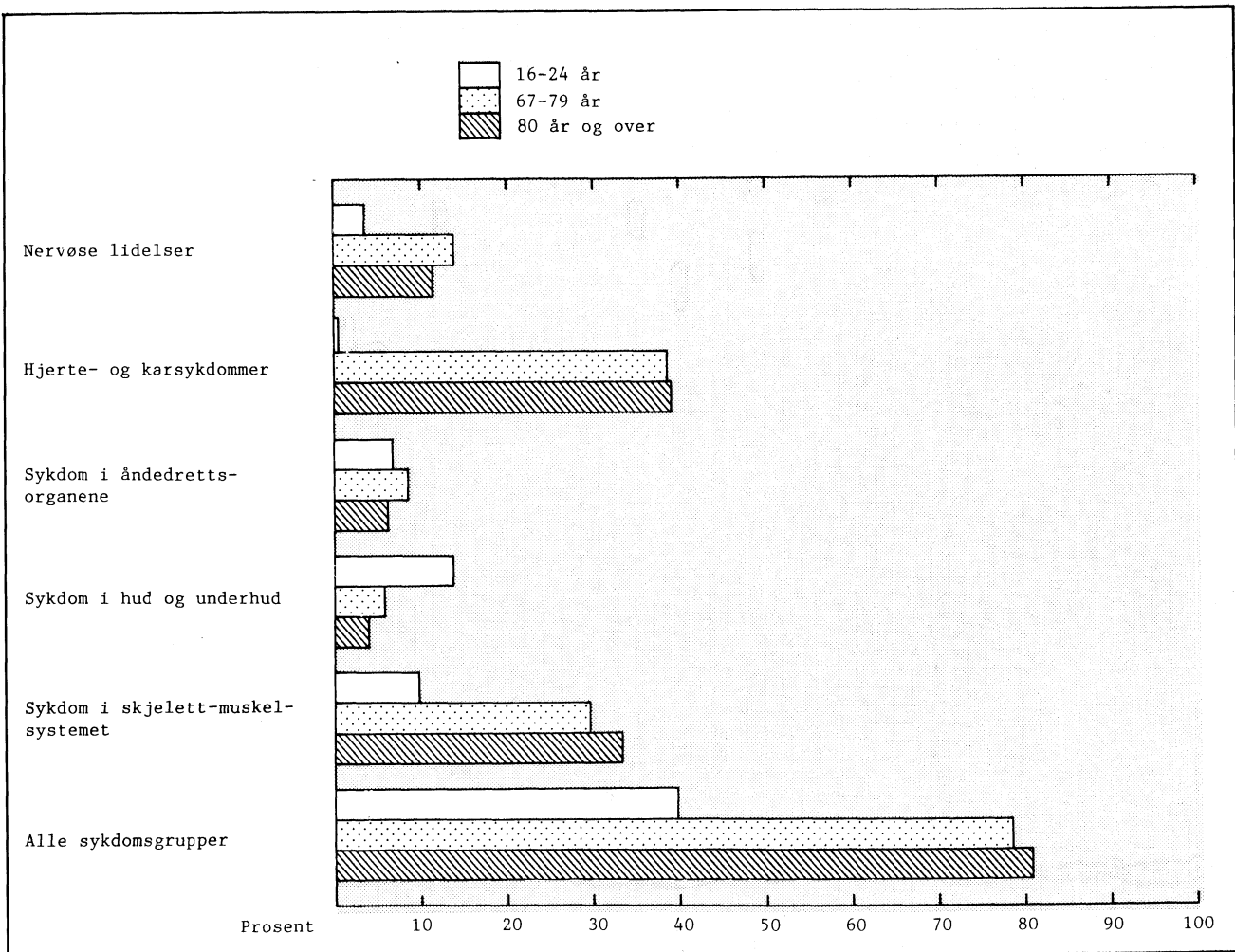
Eldre har langt flere syketilfelle enn yngre

Som nevnt ovenfor var det dobbelt så stor andel av de eldre som av de unge som hadde minst ett

syketilfelle ved begynnelsen av undersøkelsesperioden – til og med litt mer enn dobbelt så stor hvis vi bare ser på personer med langvarig sykdom. Forverringen av helsetilstanden gjennom det voksne liv er imidlertid enda sterkere enn disse tallene alene gir uttrykk for. Tabell 1 viser f.eks. at det ble registrert langt flere syketilfelle pr. person med sykdom blant de eldre enn blant de unge voksne. Tallene var henholdsvis 2,2 og 2,4 syketilfelle pr. person med sykdom i aldersgruppene 67-79 år og 80 år og over, mot 1,4 syketilfelle i aldersgruppen 16-24 år. Regnet av personer med sykdom hadde med andre ord de eldre gjennomsnittlig vel 50 prosent flere syketilfelle pr. person enn de unge. Av alle eldre med sykdom rapporterte hele 30 prosent at de hadde 3 eller flere syketilfelle, mens tilsvarende tall for de unge var 7 prosent.

Også tallet på langvarige syketilfelle øker forholdsvis lite fra aldersgruppen 67-79 år til gruppen 80 år og over, men økingen er noe sterkere enn for andel personer med sykdom. Gjennom-

Figur 1. Andel personer med utvalgte sykdommer ved begynnelsen av registreringsperioden. Prosent

snittlig antall langvarige syketilfelle pr. person med sykdom øker fra 2,1 for aldersgruppen 67-79 år til 2,3 for de aller eldste.

De eldre har et annet sykdomsmønster enn de unge

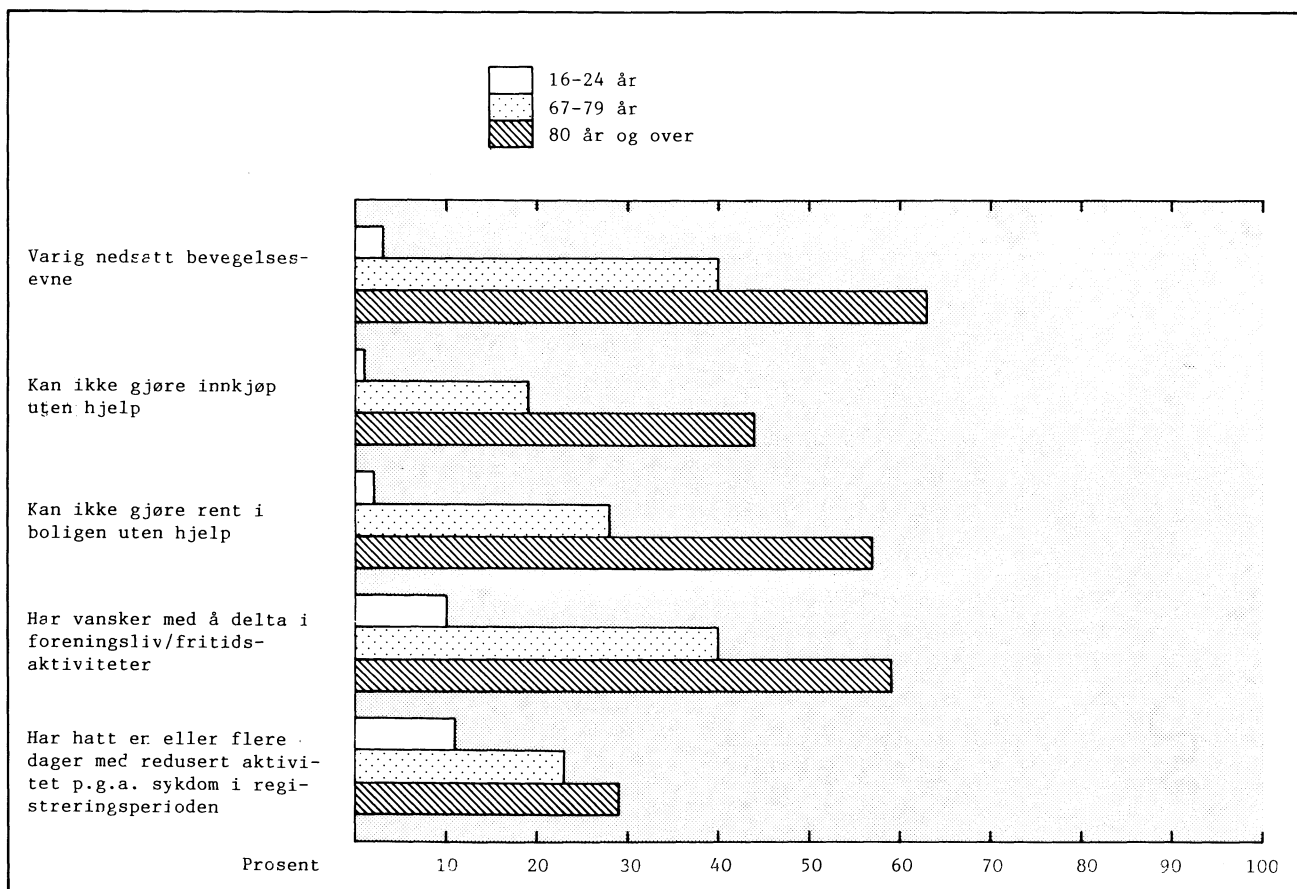
Ser vi på de enkelte hovedgruppene av sykdommer, finner vi at sykdomsmønstrene er svært forskjellige for unge og eldre. Hos de eldre dominerer hjerte-karsykdommer og skjelett-muskelsykdommer med prevalenstall på nesten 40 prosent og rundt 30 prosent. Av de unge er det bare 0,5 prosent som lider av hjerte-karsykdom, mens omtrent 10 prosent har sykdom i skjelett-muskelsystemet. Det er også ganske mange eldre, 11-14 prosent, som har nervøse lidelser, mens dette gjelder 3-4 prosent av de unge. Noe overraskende er det at sykdommer i hud og underhud dominerer ganske sterkt i sykdomsbildet for de unge med et prevalenstall på nesten 14 prosent, mens denne sykdomsgruppen betyr forholdsvis lite for de eldre.

Ser vi spesielt på de to aldersgruppene av eldre, finner vi så å si ingen forskjell i prevalensen av hjerte-karsykdommer. Den svake økingen som er registrert i totalprevalensen fra 67-79-årsgruppen til gruppen 80 år og over skyldes hovedsakelig at litt flere av de aller eldste enn av de nest eldste har muskel-skjelettsykdom. For flere av sykdomsgruppene er den registrerte sykdomsprevalensen lavere for folk fra 80 år og oppover enn for 67-79-åringene. Særlig bemerkelsesverdig er det at de aller eldste har **lavere** prevalens av nervøse lidelser enn de nest eldste.

Sykdom får oftere varige konsekvenser for de eldre enn for de unge

Ovenfor har vi brukt sykdomsprevalens for å beskrive forverringen i helsetilstand fra starten på det voksne liv og fram til pensjonsalderen. Like illustrerende kan det være å ta utgangspunkt i noen av de praktiske og sosiale problemer som sykdom ofte fører med seg. En fordel med dette er at vi da får «skrellet bort» de mer banale syketilfellene.

Figur 2. Andel personer med sykdom som har varige praktiske problemer og andel som har hatt en eller flere dager med redusert aktivitet p.g.a. sykdom. Tall for aldersgrupper

I Helseundersøkelsen ble det stilt en rekke spørsmål om bl.a. sykedager, førlighet, evne til å klare daglige gjøremål uten hjelp. Tallene i figur 2 viser svarfordelingen på en del av disse spørsmålene blant unge og eldre som var syke i begynnelsen av registreringsperioden.

Som en ser av figuren er det ganske få av de unge med sykdom som har spesielle problemer, mens det er svært mange av de eldre. En ser også at andel syke med praktiske eller sosiale problemer øker sterkt i de to øverste aldersgruppene. Det er f.eks. 3 prosent av de unge med sykdom som har bevegelingsproblemer, mot 40 prosent av 67-79-åringene og hele 63 prosent av de som er 80 år eller eldre.

Regnet som andeler av alle personer, dvs. både personer med og uten sykdom ved begynnelsen av registreringsperioden, blir andelene med bevegelingsproblemer 2 prosent for de unge, 33 prosent for de nest eldste og 55 prosent for de aller eldste.

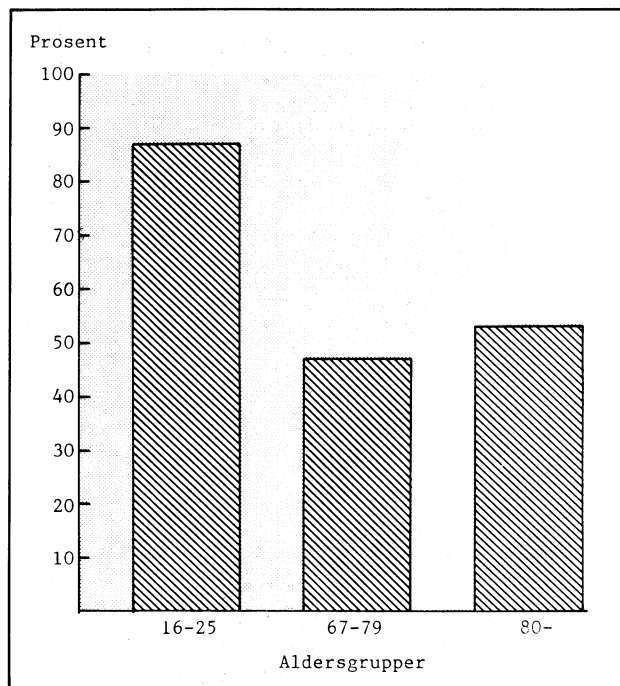
Det kan være flere årsaker til at omfanget av problemer i samband med sykdom øker vesentlig sterkere med alder enn sykdomsprevalensen. Noe av forklaringen kan være at med stigende alder øker tallet på syketilfelle regnet pr. person med sykdom, samtidig som sykdomsmønsteret endres (jf. figur 1). Større betydning har det antakelig at en forverring av den alminnelige fysiske konstitusjon med økende alder fører til at ellers like sykdommer oftere får alvorligere konsekvenser for de eldre enn for de unge. Spesielt er det grunn til å anta at det er dette som er årsaken til at konsekvensene av sykkelighet er betydelig mer alvorlige for de aller eldste enn for de nest eldste. Forskjellene i sykdomsprevalens, antall syketilfeller og sykdomsmønster mellom disse to gruppene av eldre er som vi har sett svært små.

Likevel er de fleste eldre stort sett fornøyd med sin helse

Etter at de som ble intervjuet i Helseundersøkelsen hadde fortalt om sine sykdommer og plager, ble de spurt om hvordan de vurderte sin helse «sånn i alminnelighet».

Trass i at 4 av 5 eldre har minst ett syketilfelle og at mange har ulike praktiske og sosiale problemer, er det ganske få som vurderer sin egen helse som direkte dårlig. Selv blant eldre med sykdom ved begynnelsen av undersøkelsesperioden vurderte omtrent halvparten helsen som god eller meget god. Ytterligere 1/3 svarte at helsen verken var god eller dårlig, mens omtrent 1 av 6 eldre med sykdom syntes de hadde dårlig helse.

Figur 3. Andel av de som var syke i begynnelsen av registreringsperioden som mener de har god eller meget god helse. Prosent i ulike aldersgrupper

Litt bemerkelsesverdig er det kanskje at de aller eldste har en minst like positiv vurdering av helsen som de nest eldste. Dette kan tyde på at de fleste vurderer helsen ut fra hva man kan vente i så høy alder, eller at de sammenligner seg med andre som de synes har det verre. Det er vel også noe sant i at det ikke bare er spørsmål om hvorledes man «har det», men også om hvorledes man «tar det».

Hvem former nærmiljøet for hvem?

Av Marit Wårum

De beboerne som er mest avhengige av nærmiljøet - og som bruker det mest - er i liten grad med på å utforme dette miljøet. Det er forskjellige typer ressurser som kreves for å delta i den daglige bruken og i aktiviteter for å bedre nærmiljøet. God tid er en viktig ressurs for å kunne bruke mye tid i nærmiljøet. Sosiale og kunnskapsmessige ressurser er viktig for å delta i utformingen av nærmiljøene.

Begrepet nærmiljø brukes som regel som en samlebetegnelse på fysiske og sosiale forhold samt servicetilbud i omgivelsene til den enkeltes bolig.¹

Et godt nærmiljø forutsetter på den ene side materielle betingelser som trafikksikkerhet, grøntområder og bredde i servicetilbud. Den andre siden av bildet er de mellommenneskelige forholdene. Her dreier det seg om gode naboforhold, fellestiltak, medansvar og medinnflytelse i nærmiljøet.

Spesielt vil det være viktig at det finnes tilbud for de gruppene som er mest avhengige av nærmiljøet. Dette gjelder først og fremst for barn og unge, men også for de som mangler eller har en svak familie- eller arbeidstilknytning. Eldre, funksjonshemmede og arbeidsløse vil være eksempler på slike grupper.

Politikere og andre har i de senere årene blitt oppmerksomme på at et levende nærmiljø kan gi folk en tilhørighet som forebygger sosiale problemer og uønsket institusjonalisering av eldre og uføre. En viktig del av politikken for å styrke nærmiljøene er å stimulere til at beboerne selv deltar i daglige nærmiljøaktiviteter og felles aktiviteter for å styrke nærmiljøene. Dette vil både føre til økt nabokontakt og et bedre nærmiljøtilbud mer i tråd med beboernes egne ønsker.

---

¹Nærmiljø er i Tidsnyttingsundersøkelsen definert på følgende måte: «Nærmiljø er det geografiske området utenfor intervjupersonens bolig/privat eiendom, men stort sett innen gangavstand fra boligen. Folks egen oppfatning av nærmiljø ble lagt til grunn, men det ble antydnet at nærmiljø vanligvis vil begrenses til et område som ikke overstiger 500 m til 2 km».

Bruk og bedring av nærmiljø

I gjennomsnitt bruker vi 14 timer til aktiviteter i nærmiljøet i løpet av en uke. Av dette bruker vi 5 timer til lønnet arbeid og 5,5 timer til forskjellige fritidsaktiviteter. Resten av tida bruker vi i stor grad til kjøp av varer og tjenester og omsorg for barn og eldre. Dette er tall hentet fra Tidsnyttingsundersøkelsen 1980-81.²

Fem og en halv time i nærmiljøet til fritidsaktiviteter tilsvarer 13 prosent av den fritida vi totalt har til disposisjon i løpet av en uke. Videre blir 19 prosent av den tida vi totalt bruker til sosialt samvær og 37 prosent av den tida vi totalt bruker til idretts- og friluftslivsaktiviteter brukt i nærmiljøet.

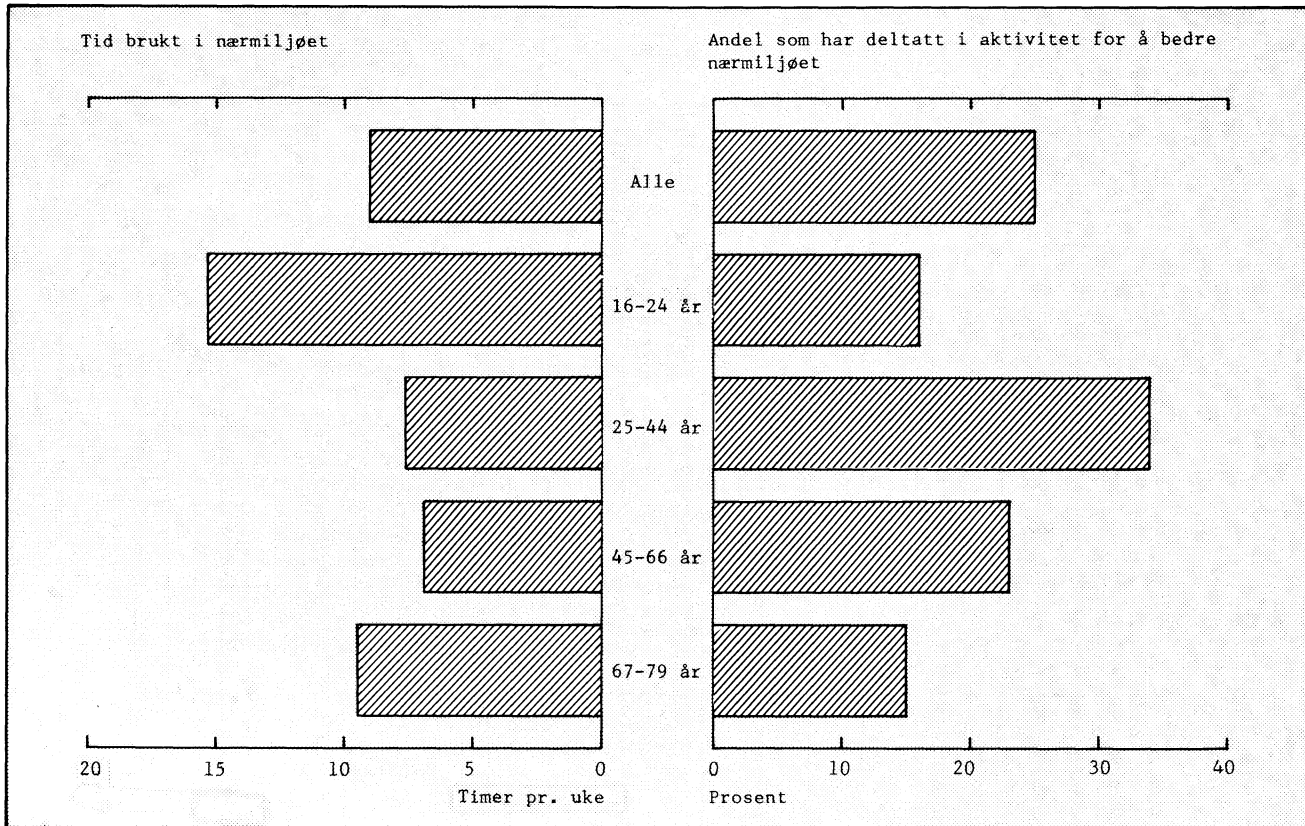
Beboerne deltar også i aktiviteter direkte rettet mot å bedre forholdene i nærmiljøet. En fjerdedel av befolkningen har deltatt i minst 1 aktivitet av denne typen i løpet av et år.³ 12 prosent skiller seg

---

²Tidsnyttingsdataene ble samlet inn ved hjelp av dagbøker. I disse ble det registrert type aktivitet, hvor aktivitetene foregår og sammen med hvem aktivitetene foretas. Nærmere opplysninger om opplegg og gjennomføring av Tidsnyttingsundersøkelsen finnes i NOS Tidsnyttingsundersøkelsen 1980-81, Statistisk Sentralbyrå.

³Den nøyaktige spørsmålsformulering om deltaking i aktiviteter for å bedre nærmiljøet er som følger: «Har De i løpet av de siste 12 måneder samarbeidet med andre i nærmiljøet om saker av felles interesse? Vi tenker på deltaking i formelle og uformelle grupper som arbeider for å bedre nærmiljøet». I tilfellet ja: «Omtrent hvor ofte gjorde De dette i løpet av de siste 12 måneder?»

Figur 1. Gjennomsnittlig tidsbruk pr. uke i nærmiljøet og deltaking i aktiviteter sammen med andre for å bedre nærmiljøet. Aldersgrupper

ut som en spesielt aktiv gruppe, som har deltatt minst 10 ganger i aktiviteter for å bedre nærmiljøet. Dette er aktiviteter som gir lite utslag i gjennomsnittlig daglig tidsbruk for alle, men som enkelte likevel kan bruke mye tid på. Selv om den gjennomsnittlige tidsbruk er liten, kan slike aktiviteter ha stor betydning for utforming av mulighetene i nærmiljøet. Bygging av lekeplasser og parkanlegg, utforming av regler for godt naboskap og organisering av fritidstilbud legger grunnlaget for de nærmiljøaktiviteter som kan utføres. Grupper som ikke deltar eller ikke kommer til orde når avgjørelser om nærmiljøutforming tas, må ta til takke med det grunnlag andre har lagt for dem.

Ungdom og eldre bruker mest tid i nærmiljøet ....

Relativt mange blant ungdom og eldre er avhengig av et nærmiljø som fungerer bra og som har tilbud de er interessert i å delta i.

Ungdom 16-24 år oppholder seg i gjennomsnitt ca. 12 timer i uka i nærmiljøet (når tidsbruk til utdanning og arbeid er trukket fra). Ungdom er dermed den gruppen som bruker nærmiljøet mest. Til sammenligning bruker personer i aldersgruppene 25-44 år og 45-66 år ca. 7 timer i uka i nærmiljøet.

Ungdom 16-24 år bruker mer tid enn andre på sosialt samvær og annen fritid (underholdning, kino og kulturelle tilbud).

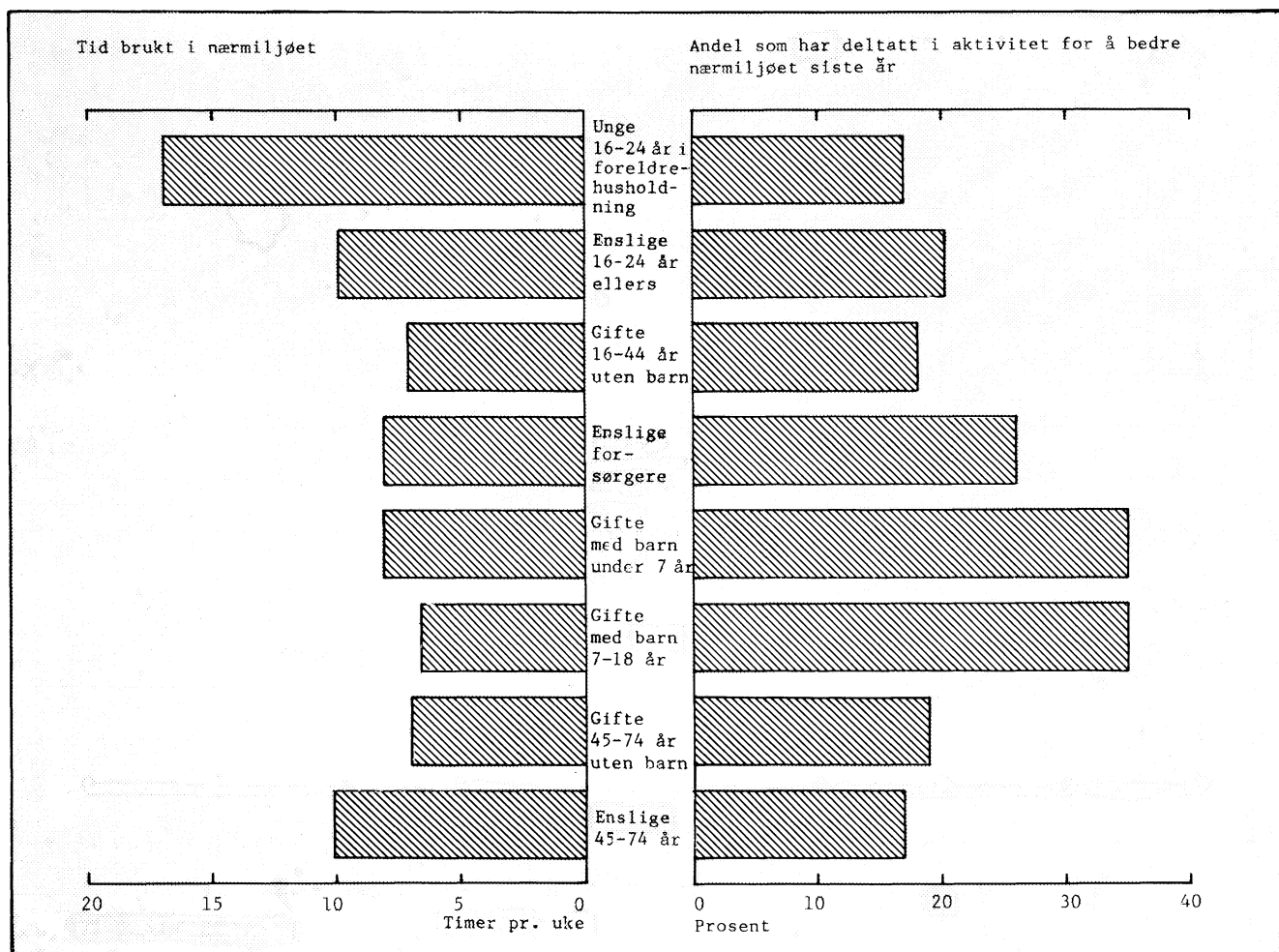
Innen aldersgruppene vil det også være forskjell i tidsbruk i nærmiljøet.

Blant ungdom 16-24 år bruker menn i gjennomsnitt ca. 2 timer mer tid i nærmiljøet i uka enn kvinner. Dette er antakelig et utslag av at kvinner i denne aldersgruppen har mer forpliktet tid enn menn, men det kan også ha sammenheng med at kvinner i større grad enn menn foretrekker aktiviteter i boligen framfor i nærmiljøet.

Eldre bruker 9,5 timer i nærmiljøet i uka. Personer i denne aldersgruppen bruker relativt mye tid på kjøp av varer og tjenester og annet husholdsarbeid (omsorgsaktiviteter, innkjøp og vedlikehold).

Kvinner 67-74 år bruker ca. 2 timer mer enn menn i nærmiljøet. Dette kan være et utslag av at menn til en viss grad opprettholder tilknytningen til arbeidsmarkedet etter oppnådd pensjonsalder og dermed har alternative muligheter for sosial kontakt og annen utadrettet aktivitet.

Figur 2. Gjennomsnittlig tidsbruk pr. uke i nærmiljøet og deltaking i aktiviteter sammen med andre for å bedre nærmiljøet for personer i ulike familiefaser

.... men det er ungdom og eldre som deltar minst i aktiviteter for å bedre nærmiljøet

Til tross for at yngre og eldre bruker relativt mye tid i nærmiljøet, er det en relativt liten andel i disse gruppene som deltar i aktiviteter sammen med andre for å bedre nærmiljøet. Andelen som deltar i slike aktiviteter er omtrent like stor – ca. 15 prosent – i begge aldersgrupper. Blant personer 25-44 år er andelen som deltar i minst én aktivitet for å bedre nærmiljøet i løpet av et år omtrent dobbelt så høy, dvs. 34 prosent. Den nest høyeste andelen som deltar finner vi i aldersgruppen 45-66 år hvor 23 prosent deltar. Det er en lavere andel av kvinnene enn av mennene som deltar i aktiviteter for å bedre nærmiljøet i alle aldersgrupper, unntatt i den eldste aldersgruppen.

Det viser seg altså at ungdom og eldre bruker mest tid til daglige aktiviteter i nærmiljøet. Samtidig er det i disse aldersgruppene en finner den laveste andelen som deltar i aktiviteter for å bedre nærmiljøet.

Å delta i aktiviteter for å bedre nærmiljøet krever mindre tid, men kanskje mer av andre ressurser, kunnskaper og ferdigheter, enn å delta i daglige nærmiljøaktiviteter. Forutsetningene for å delta i slike aktiviteter sammen med andre, er knyttet både til egenskaper ved det enkelte individ og til muligheter for å beslutte og foreta forbedringer.

Ressursrike småbarnsforeldre former omgivelsene ...

Både familiefase og sosial status påvirker så vel tidsbruken som deltakingen i aktiviteter for å forbedre nærmiljøet.

Den høyeste andelen som deltar i aktiviteter for å bedre nærmiljøet finner vi blant gifte foreldre uansett alder på barn. Det er en lavere andel som deltar blant enslige forsørgere. 35 prosent blant foreldre har deltatt i aktiviteter for å bedre nærmiljøet siste år og 17 prosent i disse gruppene har deltatt over 10 ganger. Tilsvarende tall for gifte 16-44 år uten barn er 18 og 7 prosent.

Den store forskjellen i deltaking i aktiviteter for å bedre nærmiljøet går altså mellom grupper som har hjemmeboende barn opp til 18 år og de som ikke har hjemmeboende barn. Enten er en stor del av «anledningen» som skapes for slik nærmiljødeltaking knyttet til barns behov, eller så utgjør barnefamilier en sentral del av det sosiale miljøet i boligområdene. Resultater fra senere undersøkelser gir grunn til å tro at det er det siste som i størst grad er tilfellet (Hansen 1987).

Personer med høy sosial status deltar i større grad enn andre i aktiviteter for å bedre nærmiljøet:

- 39 prosent av de med utdanning på universitetsnivå har deltatt i aktiviteter sammen med andre for å bedre nærmiljøet siste år, blant de med utdanning på ungdomsskolenivå er andelen som har deltatt 21 prosent – altså bare halvparten.
- Andelen blant høyere funksjonærer som har deltatt i minst en aktivitet for å bedre nærmiljøet siste år er 45 prosent, mens det tilsvarende tall for ufaglærte arbeidere er 19 prosent.

Kombinasjonen høy utdanning og det å være småbarnsfar slår spesielt sterkt ut når det gjelder deltaking i aktiviteter for å bedre nærmiljøet. I denne gruppen har hele 57 prosent deltatt i slike aktiviteter i løpet av et år.

Tabell 1. Andel kvinner og menn som har samarbeidet med andre for å bedre nærmiljøet siste år i grupper for utdanningsnivå og alder på yngste barn. Prosent

	Ingen barn		Yngste barn under 7 år		Yngste barn 7-18 år	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
UTDANNINGS- NIVÅ:						
Ungdomsskole	17	15	32	21	35	29
Gymnas	29	16	42	27	39	31
Universitet .	22	27	57	44	50	47

... men småbarnsforeldre tilbringer lite tid i nærmiljøet

Unge 16-24 år i foreldrehusholdning og enslige 45-74 år bruker mest tid i nærmiljøet. Enslige bruker gjennomgående mer tid i nærmiljøet enn gifte, og småbarnsforeldre mer enn andre gifte. Enslige forsørgere bruker i gjennomsnitt like mye tid som gifte småbarnsforeldre.

Barnefamilier har ofte mye av tiden bundet opp til nødvendige gjøremål som lønnet arbeid og pass og stell av barn. Det ser ut til at dette går ut over den daglige bruken av nærmiljøet, men derimot ikke deltaking i aktiviteter som er rettet mot å bedre nærmiljøet.

Det er også en sammenheng mellom den sosiale status folk har og hvor mye tid de bruker i nærmiljøet. De med utdanning på ungdomsskolenivå bruker mest tid i nærmiljø. De bruker f.eks. noe over 2,5 timer mer i uka i nærmiljøet enn det folk med utdanning på gymnasnivå gjør.

Ufaglærte arbeidere bruker mer tid i nærmiljøet enn høyere funksjonærer og bønder/fiskere (ca. 8 timer mot ca. 5,5 timer i uka).

En kunne tenke seg at en del av forskjellene i tidsbruk mellom utdanningsgruppene skyldes at de med utdanning på høyere nivåer i større grad er yrkesaktive på heltid og dermed har mindre tid til å delta. Det viser seg imidlertid at forskjellene mellom utdanningsgruppene holder seg også for personer over 67 år, som jo i stor grad er ute av arbeidslivet (jf. kommende rapport om Tidsbruk og aktivitet i nærmiljøet, Statistisk Sentralbyrå).

Det viser seg altså at personer med lav sosial status bruker nærmiljøet mest og deltar minst i aktiviteter for å bedre det. Det motsatte er tilfellet for de med høy sosial status: De bruker relativt lite tid i nærmiljøet, men deltar hyppigere enn andre grupper i aktiviteter for å bedre det.

Mer om tidsbruk i nærmiljøet finner du i Anne Lise Ellingsæter og Susan Lingsom: Arbeid, fritid og sosialt samvær. Endringer av tidsbruksmønsteret i 1980-årene, Statistiske analyser nr. 49, Statistisk Sentralbyrå, 1983.

Arvid Hansen: Barns rolle som lokale kontaktskapere, Samfunnsspeilet 1/87.
NOS Tidsnyttingsundersøkelsen 1980-81, Statistisk Sentralbyrå.

Kriminalitet og straff i ulike livsfaser

Av Berit Otnes

I 1981 ble omtrent 10 000 personer, eller 3 promille av alle over den kriminelle lavalderen (14 år), straffet for forbrytelser. De som straffes skiller seg på flere måter fra befolkningen ellers. I grupper som i denne artikkelen karakteriseres som spesielt utsatte, ble mer enn 6 prosent straffedømt i løpet av et år. Det går markerte skiller mellom menn og kvinner og mellom personer i ulike aldre. Et hovedpoeng i artikkelen er at utdanning og yrkesaktivitet har stor betydning for kriminaliteten. Utdanning har større betydning enn yrkesaktivitet for kriminaliteten blant tenåringer, mens yrkesaktiviteten er mer utslagsgivende for kriminaliteten blant de som er 20 år eller eldre.

Hvem er de kriminelle?

I denne artikkelen vil vi se på kriminalitet som et resultat av en motsetning mellom de mål som blir ansett som verdt å streve mot i samfunnet og de aksepterte midler den enkelte kan bruke for å nå disse målene. I vårt samfunn er økonomisk suksess og makt og innflytelse over andre blant de viktigste målene. De lovlydige midlene omfatter å skaffe seg posisjoner gjennom utdanning og arbeid eller ved arv. Noen av dem som kommer til kort i kampen for økonomisk suksess, velger å bruke lovstridige midler for å nærme seg målet.

Fortsatt er det viktigere for menn enn for kvinner å oppnå økonomisk suksess. Kvinner blir delvis forsørget gjennom ekteskapet, og deres posisjon i samfunnet er knyttet til ektemannens. Dette er noe av bakgrunnen for at de aller fleste kriminelle er menn: Bare 1 av 14 straffede er kvinner.

I tenårene er avstanden mellom mål og muligheter til måloppnåelse antakelig større enn i noen annen livsfase. Ambisjonene og det opplevde behovet for forbruksgoder er på topp, mens mulighetene til å tilfredsstille behovene på kort sikt i stor grad er avhengig av foreldrenes evne og vilje til å betale.

Dessuten kan det også tenkes at en del av kriminaliteten blant ungdom er et uttrykk for opprør. En forkaster både samfunnets idealer og de midler som er akseptert for å nå dem. Ungdom, og særlig unge menn, utgjør da også majoriteten blant dem

som blir straffet. To tredjedeler av alle som blir straffet er unge menn i alderen 14-24 år.

Forskjellen i lovlydighet mellom unge og voksne er imidlertid ikke fullt så stor som det tallene over gir inntrykk av. De voksne har muligheter til å begå lovbrudd med liten risiko for å bli oppdaget, for eksempel svart arbeid, annen skatteunndragelse eller tvilsomme forretningsmetoder. De unge har små muligheter til å begå avanserte økonomiske forbrytelser. Deres kriminalitet består for en stor del i innbrudd og bilbrukstyveri, der risikoen for å bli oppdaget, anmeldt og straffet er relativt stor.

Tapere i ulike livsfaser

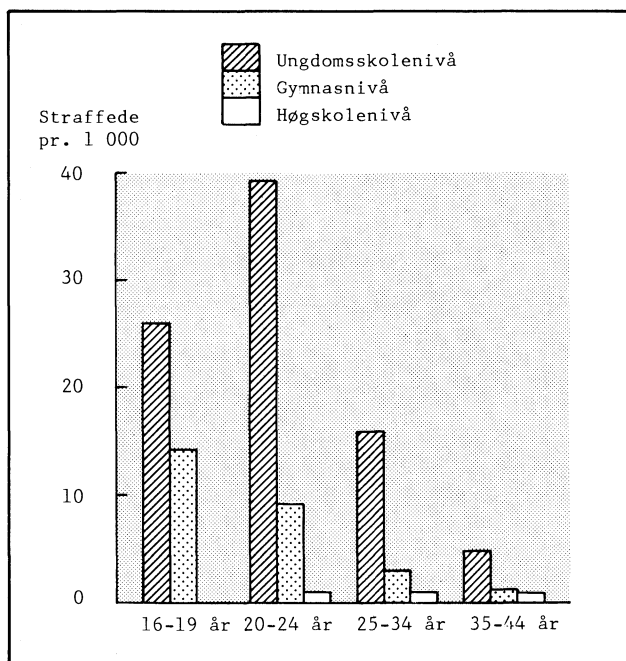
Skolens betydning blant de yngste

I aldersgruppen 16-19 år er de fleste skoleelever, og i denne livsfasen er det nettopp tilknytningen til skolen som er den viktigste faktoren som påvirker kriminaliteten. Skillelinjen går først og fremst mellom dem som fortsatt er under utdanning og dem som har avsluttet skolegangen. Kriminaliteten er omtrent tre ganger så høy blant dem som har sluttet skolen som blant dem som fortsatt er skoleelever.

... og blant dem som er litt eldre

Kriminaliteten viser seg å være høyere blant 20-24-åringene som ikke har fullført noen utdanning utover ungdomsskolen enn blant 16-19-åringene i samme situasjon. Dette kan tolkes som et tegn på at de som er i begynnelsen av 20-årene og som ikke har annet enn ungdomsskolen, er en gruppe som har kommet til kort overfor skolesystemet, mens mange av 16-19-åringene fortsatt er i gang med utdanning og har mulighet til å lykkes.

Figur 1. Antall straffede personer pr. 1 000 etter utdanningsnivå

I aldersgruppene mellom 20 og 44 år er kriminaliteten 4 til 5 ganger høyere blant menn med utdanning på ungdomsskolenivå enn blant menn med utdanning på gymnasnivå. Forskjellen mellom menn på laveste og høyeste utdanningsnivå er enda større. Mest ekstrem er forskjellen i aldersgruppen 20-24 år, der menn med laveste utdanningsnivå er straffet nesten 40 ganger oftere enn menn med utdanning på høgskolenivå.

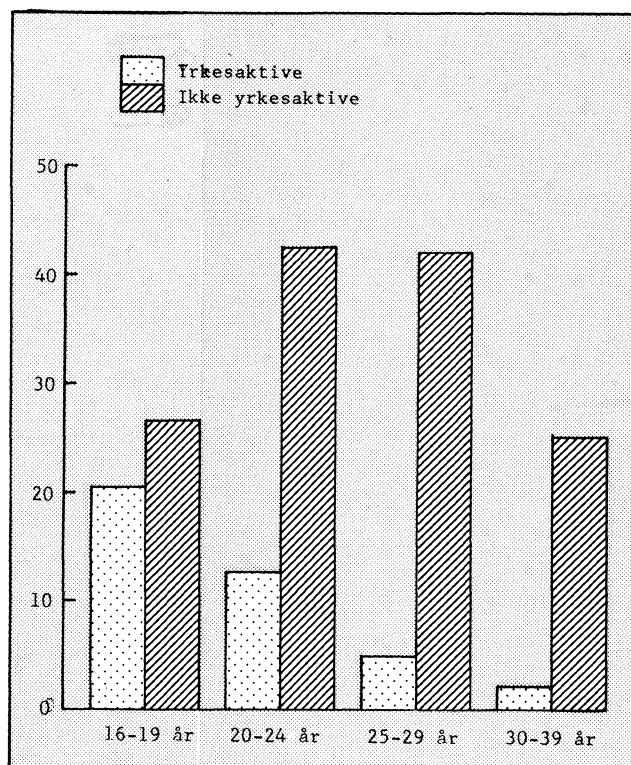
Arbeidsledig blant yrkesaktive

Den høye kriminaliteten blant menn uten utdanning utover ungdomsskolenivå, kan forstås som et utslag av at menn uten utdanning mangler et av de legitime midlene til å oppnå økonomisk suksess. Det samme resonnementet kan anvendes for menn som er uten arbeid. Over 90 prosent av alle menn er i inntektsgivende arbeid. Blant dem som ikke er yrkesaktive er kriminaliteten høyere enn blant dem som har tilknytning til arbeidslivet.

Yrkesaktiviteten gir størst utslag i aldersgruppen 30-39 år, der kriminaliteten er mer enn ti ganger høyere for ikke-yrkesaktive enn for yrkesaktive. Akkurat som for utdanningsnivå finner vi at yrkesaktivitet tilsynelatende spiller mindre rolle for kriminaliteten i aldersgruppen 16-19 år. Dette har trolig sammenheng med at tilknytning til arbeidsmarkedet ikke er en så viktig strukturerende faktor i denne livsfasen som den blir seinere i livsløpet.

Yrkesaktiviteten er antakelig den viktigste mekanismen for å integrere personer i vårt samfunn. Et arbeidsforhold definerer folks plikter og rettigheter klarere enn de fleste andre forhold. Arbeid gir inntekter, og evnen til å forsørge seg selv er viktig for selvrespekt og sosial anseelse. Arbeidet strukturerer hverdagslivet, og gir faste rutiner. Fritid blir også definert i forhold til arbeidet. De som ikke har arbeid er derfor ofte i en uklar og vanskelig situasjon. Dette gjelder spesielt menn i arbeidsaktiv alder, fordi det å være uten arbeid er så uvanlig for menn i denne livsfasen. For yngre og eldre menn og for kvinner er det mer utbredt å være utenfor arbeidslivet, og dermed antakelig lettere å akseptere både for en selv og andre.

Figur 2. Kriminaliteten blant yrkesaktive og ikke yrkesaktive menn. Straffede pr. 1 000 menn

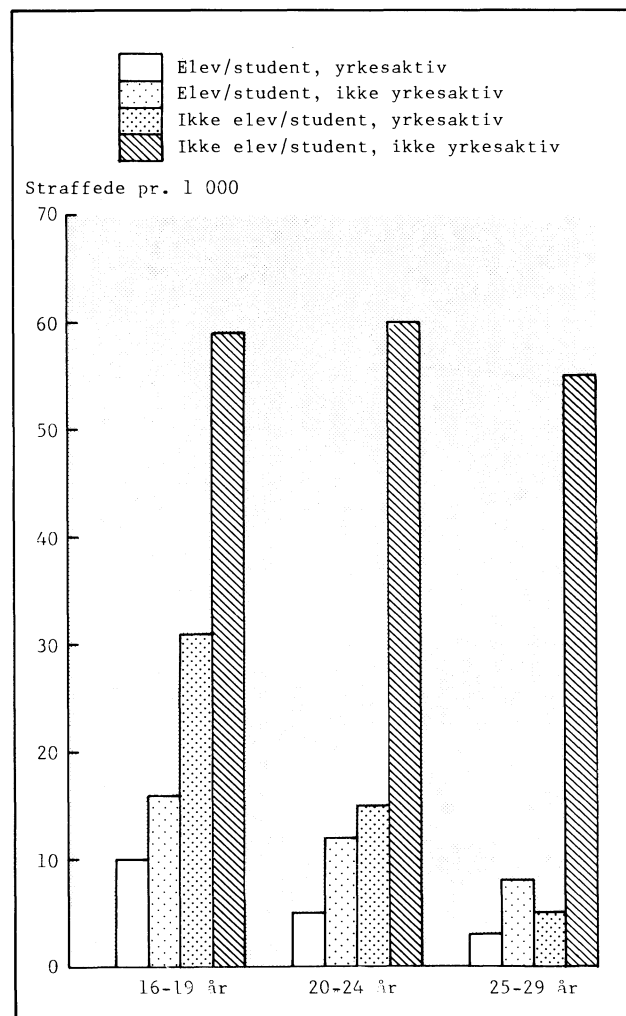

De som faller utenfor både skolen og arbeidslivet

Kriminaliteten er aller høyest blant dem som verken er yrkesaktive eller under utdanning. I 1980 var i alt 26 000 unge menn mellom 16 og 29 år i denne situasjonen. Hele 6 prosent av dem ble straffet for forbrytelser. Blant menn som var under utdanning eller i arbeid, var kriminaliteten lavere for

20-29-åringene enn for 16-19-åringene. Dette tyder på at kriminaliteten avtar med alderen for menn med tilknytning til arbeidslivet eller utdanningssystemet. Blant de aller dårligst stilte – de som verken var under utdanning eller i arbeid – var kriminaliteten imidlertid like høy i aldersgruppen 20-29 år som i aldersgruppen 16-19 år. Dette kan tolkes som et tegn på at en del menn uten arbeid og utdanning på en måte stopper opp på tenåringsstadiet: De mangler mulighet til å oppnå økonomisk suksess med aksepterte midler, både på kort og lang sikt.

Figur 3. Kriminalitet blant unge menn med og uten tilknytning til skole og arbeidsliv. Straffede pr. 1000 menn

Utbredte ønsker og delte meninger om arbeidstidsreduksjoner

Av Anne Lise Ellingsæter

I mars i år la det offentlig oppnevnte Arbeidstidsutvalget fram en utredning om aktuelle arbeidstidsreformer. Til denne utredningen gjennomførte Statistisk Sentralbyrå en landsomfattende undersøkelse av folks holdninger til forskjellige reformalternativ. Her gjengis noen hovedresultater fra undersøkelsen.

Holdninger til arbeidstidsreformer

Arbeidstidsreformer har vært mye debattert de siste årene. Flere politiske partier, arbeidslivsorganisasjoner, kvinneorganisasjoner og andre interessegrupper har fattet vedtak om hvordan de vil prioritere mellom ulike former for arbeidstidsreduksjon.

Dersom en ønsker å fremme en arbeidstidspolitikk som er i tråd med folks ønsker, er det imidlertid viktig å ha innsikt i hvilke reformer folk foretrekker. Sentrale spørsmål er derfor: På hvilken måte ønsker folk flest at eventuelle arbeidstidsforkortelser bør tas ut? Og i hvilken grad foreligger det motstridende ønsker mellom ulike befolkningsgrupper?

For å få svar på disse spørsmål, gjennomførte Statistisk Sentralbyrå i 1985 en større undersøkelse om holdninger til arbeidstidsreformer. Undersøkelsen var betalt av Arbeidstidsutvalget. Dette utvalget, som ble nedsatt i 1984, hadde i oppgave både å utrede mulighetene for endringer i arbeidstiden og vurdere virkninger av forskjellige typer arbeidstidsnedsettelse. Utvalget leverte sin innstilling i mars 1987. Den er nå sendt på høringsrunde.

Sterk støtte til reformer

Undersøkelsen viser at mange ønsker arbeidstidsreformer. Hele 72 prosent av den voksne befolkning (18-73 år) er for en eller flere endringer i arbeidstiden. Bak denne generelle enigheten skjuler det seg imidlertid en del uenighet om hvilke reformer som er viktigst å få gjennomført.

Pensjonsreformer har første prioritet

Det har vært mye debatt om hvilke arbeidstidsreformer samfunnet vil være best tjent med. Befolkningens prioriteringer går imidlertid klart i retning av pensjonsreformer som første valg. Den pensjonsreformen som har størst oppslutning er nedsatt pensjonsalder *bare for dem som ønsker det*. Nærmere en tredjedel av befolkningen prioriterer dette alternativet høyest. Nedsatt pensjonsalder *for alle* rangerer nest høyest av reformene, med 20 prosent oppslutning. De to pensjonsalternativene støttes altså av til sammen halvparten av befolkningen. Norge er da også et av landene i Europa som har høyest pensjonsalder.

Kortere daglig eller ukentlig arbeidstid er prioritert av 19 prosent. De to andre reformalternativene som ble presentert i undersøkelsen, lengre svangerskapspermisjon og lengre ferie, fikk minst støtte, med 11 prosent oppslutning for hver av dem.

Men det er viktig å understreke at ingen av disse fem enkeltreformene har flertall i befolkningen, og at de ulike reformene henter sin støtte fra forskjellige grupper.

Kvinne- og mannsinteresser

Arbeidstidsreformer som innebærer redusert normalarbeidstid har i offentlig debatt vært definert som «kvinneinteresser». Det viktigste argumentet for slike forslag har vært at kortere arbeidstid gjør det lettere å kombinere yrkesliv og barn. På samme måte kan lengre svangerskapspermisjon også betegnes som et kvinnekrav. Pensjonsrefor-

mer og lenger ferie har derimot blitt tolket som «mannsforslag». Et interessant spørsmål er derfor hvor kjønnsbestemte prioriteringene er.

Kvinner og menn gjør klart ulike valg. Menn prioriterer i sterkere grad enn kvinner de to pensjonsreformene, samt lengre ferie. Hele 70 prosent av mennene ønsker en av disse tre reformene, mot bare 53 prosent av kvinnene. Det mest overraskende er imidlertid at like mange menn som kvinner har kortere arbeidstid som sitt høyeste reformønske. Dette forslaget er blitt framført som kvinnekravet «par excellence», men framstår altså ikke som noe kvinnespesifikt ønske i befolkningen. Annerledes er det med forslaget om lenger svangerskapspermisjon som avdekker klare meningsforskjeller mellom kvinner og menn. Hele 17 prosent av kvinnene har denne reformen som første prioritet, mot bare 5 prosent av mennene.

Ulike ønsker i ulike livsfaser

Folks prioriteringer avspeiler i høy grad hvilken fase av livet de befinner seg i. Dette er naturlig tatt i betraktning at ens livssituasjon skifter og at en stilles overfor forskjellige oppgaver og forventninger i ulike deler av livsløpet. Hvilke arbeidstidsreformer folk er spesielt opptatt av i bestemte livsfaser, kan studeres ved å sammenligne aldersgrupper.

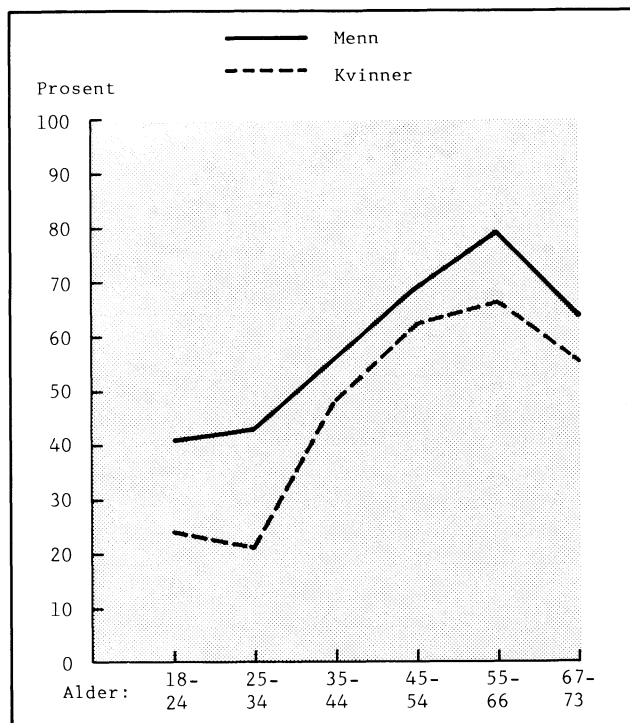
Unge prioriterer klart kortere arbeidstid og lengre ferie framfor andre reformer. Ungdomstida preges med andre ord av ønsker om økt fritid.

Omsorgsansvar inngår som sentrale rolleforpliktelser i deler av livsløpet, og har også effekt på hvilke reformer folk prioriterer. I familieetableringsfasen svekkes støtten til feriereformer noe, mens kortere arbeidstid fremdeles er høyt prioritert. I denne fasen kommer støtten til svangerskapspermisjon for fullt. Det er bare denne aldersgruppa (25-34 år) som har en klart høyere prioritering av svangerskapsreformen i forhold til andre reformer.

Unge middelaldrende (35-44 år) ligner mest på yngre mennesker; kortere arbeidstid og lenger ferie prioriteres. I denne alderen er omsorgsfasen tilbakelagt, mens pensjonsalderen er tilstrekkelig langt unna, noe som sannsynligvis fører til prioritering av økt fritid her og nå.

Etter 45-årsalderen, blant middelaldrende og eldre personer, skjer det en markant dreining i preferansene. Pensjonsreformer oppprioriteres på bekostning av arbeidstids- og feriereformer. I denne gruppen finnes sterk støtte for begge pensjonsalternativ.

Figur 1. Andel kvinner og menn som prioriterer lavere pensjonsalder. Prosent

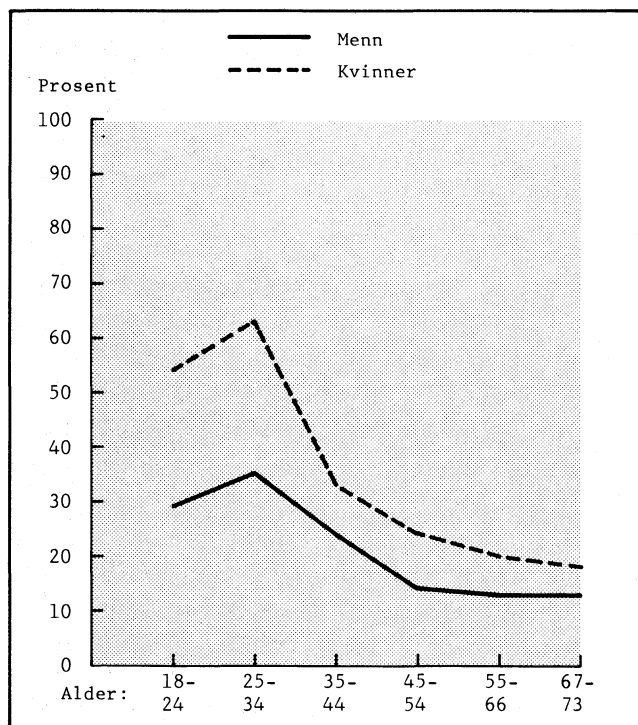
Ambivalente holdninger blant fedre

Småbarnsforeldre må oppfattes som en strategisk viktig gruppe når det gjelder arbeidstidsreformer. Tradisjonelt har det ikke vært lett for kvinner å kombinere småbarn og jobb.

Kvinner i barnefødsels- og småbarnsperioden prioriterer da også lengre svangerskapspermisjon og kortere arbeidstid høyt. Ønsket om svangerskapsreform har en klar «topp» i aldersgruppen 25-29 år, mens støtten til kortere arbeidstid er størst i den neste aldersgruppen, 30-34 år. Småbarnsfedrenes støtte til disse «kvinnereformene» må imidlertid betegnes som mer lunken. Profilen på mennenes prioriteringer i denne fasen av livet ligner kvinnenes, men oppslutningen om forslagene er langt lavere.

Ved å sammenligne kvinner og menn med tilnærmet like familieforpliktelser, får man en pekepinn om ulikheter i kvinners og menns prioritering mellom familie og arbeidsliv. Småbarnsmødre i heltidsarbeid peker seg ut som en gruppe der oppslutningen om reformene «kortere arbeidstid» og «lengre svangerskapspermisjon» er meget sterk. Hele 73 prosent av dem støtter disse to forslagene. Småbarnsfedre ønsker også slike reformer, men ikke i samme grad som småbarnsmødrene. 37 prosent fører dem opp som første prioritet. Det er en langt høyere andel enn hva som registreres blant menn med større barn, eller som ikke har barn. Småbarnsmødre og -fedre ser med andre ord ut til å ha et interessefelleskap som

Figur 2. Andel kvinner og menn som prioriterer enten kortere arbeidstid eller lengre svangerskapspermisjon. Prosent

knytter seg til «barnevennlige» reformer, men denne profilen er mest entydig blant kvinnene. Småbarnsfedrenes mer ambivalente holdninger kan tolkes som et uttrykk for en mer splittet opplevelse av kravene til familielivet på den ene side og fra arbeidslivet på den andre.

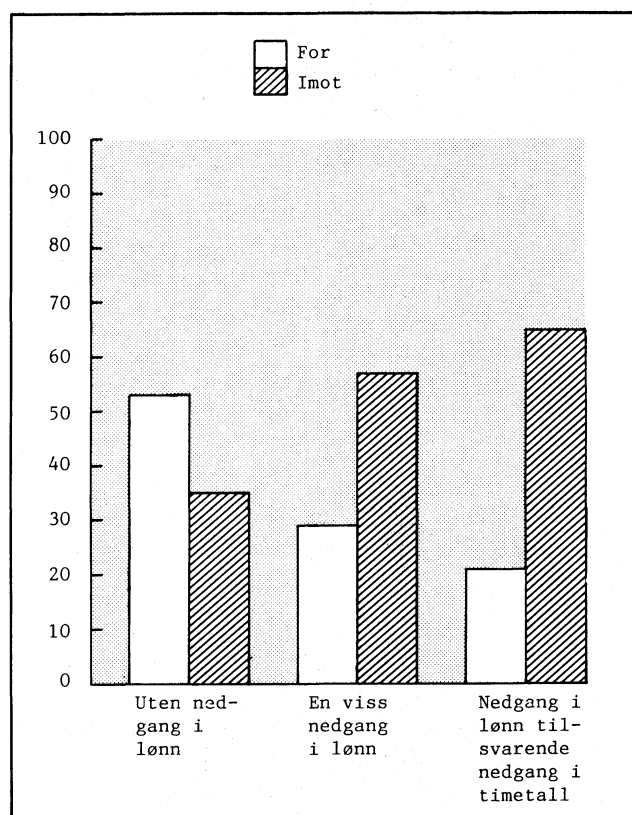
6-timersdagen

Kortere arbeidstid eller nedsatt pensjonsalder er reformer som ofte har blitt satt opp mot hverandre i den offentlige debatten om arbeidstidsreformer. 6-timers normalarbeidsdag har stått sentralt i debatten om reduksjon i ukentlig arbeidstid, og har vært det mest omfattende og konkret utformede «kravet» til hvordan en reduksjon i arbeidstiden bør gjennomføres. Det viktigste stridsemnet omkring 6-timersdagen har vært spørsmålet om økonomiske kompensasjonsordninger. Et viktig spørsmål er derfor hvilken støtte gjennomføring av 6-timersdagen har i befolkningen, og hvilke former for økonomisk kompensasjon som ansees for å være akseptable.

Det viser seg at et knapt flertall i befolkningen, 53 prosent, er for forslaget om 6-timersdag med full lønnskompensasjon. Men en betydelig gruppe, 35 prosent, markerer seg som motstandere. Når man innfører andre kompensasjonsbetingelser, er det ikke lenger flertall for reformen. Den positive støtten til reformen faller betydelig når det ikke lenger er snakk om full kompensasjon. Bare 29

prosent ville støtte innføring av 6-timersdag med delvis lønnskompensasjon, og ved alternativet «ingen lønnskompensasjon» faller denne andelen til 21 prosent. Hele 65 prosent er motstandere av 6-timersdag uten noen lønnskompensasjon. Innføring av 6-timersdagen er altså en reform det står strid om.

Figur 3. Befolkningens holdninger til innføring av 6-timers normalarbeidsdag under ulike forutsetninger om lønnskompensasjon

6-timersdagen er videre den arbeidstidsreformen som i størst grad har hatt en likestillingspolitisk begrunnelse. Menns og kvinners holdninger til reformalternativene er da også ulike. Blant menn er det en betydelig motstand mot alternativet med full lønnskompensasjon: 41 prosent av mennene er motstandere mot 29 prosent av kvinnene. Uenigheten mellom kvinner og menn er størst i de yngste aldersgruppene. I aldersgruppene under 25 år er 69 prosent av kvinnene for 6-timersdag med full lønnskompensasjon, mot 55 prosent av mennene. Unge menn er altså i mye høyere grad motstandere enn unge kvinner. Det samme mønsteret finner en i aldersgruppen 25 til 35 år, som er den periode i livet der de fleste stifter familie. Her er imidlertid ikke forskjellene like markante. Den gruppen som er mest positiv til 6-timersdag med full lønnskompensasjon er heltidsarbeidende småbarnsmødre. Mer en tre fjerdedeler av disse går inn for reformen.

Mer ferie eller kortere arbeidsdager?

Et sentralt poeng for de gruppene som har gått inn for 6 timersdagen er at en arbeidstidsforkortelse skal tas ut i daglig redusert arbeidstid. Begrunnelsen er at bare daglig kortere arbeidstid vil frigjøre tid på en slik måte at den tradisjonelle arbeidsdelingen mellom kjønnene kan endres. Det er i organiseringen av hverdagen at kvinners balansegang mellom krav fra yrkesliv og familie er mest avgjørende. Kortere daglig arbeidstid vil frigjøre menns hverdagstid og gjøre dem tilgjengelige for familien. En avlastning av kvinnene hjemme, særlig når barna er små, vil styrke kvinnes posisjon på arbeidsmarkedet.

Innvendingene mot en slik måte å redusere arbeidstiden på er blant annet at ordningen er spesielt rettet mot behovene til en bestemt gruppe, nemlig yrkesaktive med små barn, mens reformen i liten grad imøtekommer behovene til yrkesaktive i andre faser av livet.

De yrkesaktives egne ønsker er ganske entydige på dette punktet. Økt daglig fritid har ikke spesielt høy prioritet. Preferansene går derimot i retning av ordninger for oppsamling av fritid som kan tas ut i lengre friperioder. Slike ordninger vil bety en konsentrasjon av arbeidstid og friperioder. På spørsmål til ansatte om hvordan de ville ønske å ta ut en reduksjon av den ukentlige normalarbeidstiden på 5 timer, svarer hele 43 prosent at de ønsker å spare opp dager som kan tas ut i forbindelse med ferie. 21 prosent går inn for 4 dagers uke, mens 13 prosent ønsker å spare opp dager som gir flere sammenhengende fridager hver måned. Bare 21 prosent ønsker seg en kortere daglig arbeidstid.

Menn foretrekker i større grad enn kvinner alternativet med utvidet ferie. Kvinnes ønsker viser først og fremst en større spredning på de aktuelle alternativene. Blant kvinner er det imidlertid en noe høyere andel som ønsker å ta ut en arbeidstidsreduksjon enten i kortere dager eller kortere uker.

Størst uenighet mellom kvinner og menn om hvordan arbeidstidsreduksjoner bør organiseres, finnes blant heltidsansatte småbarnsforeldre. Mødre og fedres valg viser her en klar polarisering mellom alternativene »kortere arbeidstid hver dag», og »oppsparing av feriedager». Feriealternativet får støtte fra 48 prosent av småbarnsfedre og 19 prosent fra småbarnsmødre. 47 prosent av småbarnsmødrene ønsker kortere daglig arbeidstid mot bare 27 prosent av småbarnsfedrene. Fedre med små barn ønsker seg imidlertid i noe større grad kortere daglig arbeidstid enn menn generelt.

Småbarnsmødre og småbarnsfedre er altså uenige om hvordan arbeidstidsreduksjoner bør organiseres. I tillegg er det verken blant mødre eller fedre noe klart flertall for én bestemt måte å ta ut kortere arbeidstid på. Dette viser at det er stor variasjon i hvordan folk ønsker å organisere arbeid og fritid, og at behovene oppleves meget individuelt. Arbeidstidsreformen som tilfredsstillte alle gruppers preferanser finnes ikke.

Vil du vite mer om dette tema, les Ellingsæter, Anne Lise (1987): Holdninger til arbeidstidsreformer. I NOU 1987:9B VEDLEGG til Arbeidstidsutvalgets utredning.

«Samfunnsspeilet» er et tidsskrift for lettskrevne artikler om folks levekår og livsstil. «Samfunnsspeilet» er et tidsskriftet der Statistisk Sentralbyrå sprer resultater av aktuell levekårsforskning til en større leserkrets.

«**Samfunnsspeilet**» er skrevet

- for deg som underviser i samfunnsfag
- for deg som driver med informasjon
- for deg som forsker
- for deg som arbeider med sosial- og helsespørsmål
- for deg som arbeider i administrasjon og forvaltning
- eller rett og slett for deg som er opptatt av samfunnsforhold.

Abonnement bestilles hos:

Statistisk Sentralbyrå

Opplysningskontoret
Postboks 8131 Dep.
0033 OSLO 1

Telefon (02) 41 38 20